Stilte en rust voor God

Een narratieve en semantische analyse van שׁקט en נוח in Jesaja 30:15

Naam student:	Rieke van de Lagemaat
Studentnummer:	s1064826
Naam begeleider:	dr. S.A. Bledsoe
Aantal woorden:	18.023 woorden
Datum:	17 januari 2022

Scriptie ter verkrijging van de graad “Master of arts” in de theologie en religiewetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen.

Hierbij verklaar en verzeker ik, Rieke van de Lagemaat, dat deze scriptie zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen zijn gebruikt dan die door mij zijn vermeld en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken – ook elektronische media – is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden.

Woudenberg, 17 januari 2022

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie ‘Stilte en rust voor God’. De scriptie is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de masteropleiding Religiewetenschappen met als specialisatie Geestelijke Verzorging aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Deze scriptie is tot stand gekomen vanuit mijn innerlijke overtuiging dat rust en stilte ingrediënten zijn die effectief bijdragen aan een gezond, evenwichtig en intens leven. Tijdens mijn studie theologie heb ik ontdekt dat rust en stilte in pastoraat en geestelijke zorg relevante waarden zijn. Vanuit deze waarden kunnen wij ons leven met nieuwe inspiratie en energie vormgeven. Daarnaast sporen rust en stilte ons ook aan tot inkeer en (zelf)reflectie. Van hieruit kunnen wij onze persoonlijke levensgeschiedenis betekenis geven. Als geestelijk verzorger vind ik het belangrijk mensen bewust te maken van de betekenis van rust en stilte. Het is mijn wens mensen te mogen brengen bij hun eigen, inwendige bron van rust en stilte, het middelpunt van hun bestaan, het kalme centrum van hun leven.

Persoonlijk geloof ik dat God Zelf de Bron van het leven en de Bron van rust en stilte is. De woorden van Jezus Christus in het Evangelie zijn hierbij veelzeggend: “Kom naar Mij toe, allen die vermoeid en belast zijn, en Ik zal u rust geven” (Matt. 11:28; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). Vanuit deze geloofsrust wil ik als geestelijk verzorger in de toekomst van betekenis zijn voor mijn naasten.

Middels het schrijven van deze scriptie heb ik mij kunnen verdiepen in de betekenis van stilte en rust in de Bijbel, met name in het Bijbelboek Jesaja. Het schrijven van deze scriptie en de daarmee gepaard gaande onderzoeken hebben mij persoonlijk toegerust.

Graag wil ik Seth Bledsoe bedanken voor zijn begeleiding, geduld en het enthousiasme dat hij had voor dit onderwerp. De gesprekken die we samen voerden n.a.v. deze scriptie brachten me vaak tot nieuwe inzichten en hielpen me e.e.a. nog verder uit te diepen. Daarnaast wil ik mijn ouders, familie en vrienden bedanken voor hun steun, hulp en motiverende woorden die ik in de afgelopen periode van hen kreeg.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Rieke van de Lagemaat

Woudenberg, januari 2022

ABSTRACT

In deze scriptie wordt middels de narratieve en semantische analyse gezocht naar de betekenis van de wortels שׁקט en נוח, waarbij Jes. 30:15 als uitgangspunt genomen wordt. Aan de hand van een semantische analyse van de wortels שׁקט en נוח binnen de Bijbel als geheel en specifiek binnen het Bijbelboek Jesaja, wordt onderzocht wat de twee wortels in verschillende contexten betekenen. Daarnaast wordt middels een narratieve analyse onderzocht wat de betekenis van deze begrippen specifiek is in Jes. 30:15 en in Jes. 14:1-7. Het vertrouwen op God zal hierbij een belangrijk aspect blijken te zijn. Tot slot wordt aan het eind van de scriptie de verbinding gelegd met het vakgebied van de Geestelijke Verzorging.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	p. 6
2.	Methodologie	p. 8
3.	Achtergrond van het boek Jesaja	p. 11
4.	Semantische analyse van de wortels שׁקט en נוח	p. 17
5.	Narratieve analyse van Jesaja 30:15	p. 34
6.	Narratieve analyse van Jesaja 14:7	p. 43
7.	Conclusie	p. 51
	Bibliografie	p. 56
	Bijlagen	p. 61

1. Inleiding

‘Rust’ en ‘stilte’ zijn ervaringen die ik zelf graag opzoek in het dagelijks leven. Het zijn ook zaken waarvan ik denk dat ze in de samenleving niet genoeg ter harte genomen worden. Overal waar ik kom lijkt het druk te zijn. Mensen zijn gehaast. In alle winkels staat muziek aan. Het lijkt wel of mensen bang zijn voor stilte, of in ieder geval de stilte en de rust vermijden. Persoonlijk zie ik hier een link tussen de geestelijke verzorging en het onderwerp *stilte*. Ik zie het aantal mensen met burn-outs in mijn omgeving toenemen. Mensen zijn gestrest, staan onder druk en geven aan vaak te weinig tijd te hebben naast hun werk en andere verplichtingen. En wanneer men deze vrije momenten wel kan vinden, is het voor velen onmogelijk om compleet ‘stil’ te zijn en niets te doen, omdat dit hen onrust brengt.[1]

In de Bijbel wordt veel gesproken over rust en stilte. Denk bijvoorbeeld aan Jezus die de stilte opzoekt om tot God te bidden (Matt. 14:22-23). In Job 2:11-13 lezen we dat zijn vrienden bij hem komen in zijn lijden en stil zijn. Op deze manier erkennen zij zijn lijden. David zingt in Psalm 131 dat zijn ‘stilte’ tegengesteld is aan trots en hoogmoed (Ps. 131:1-2). Ik las de tekst uit Jesaja 30:15 die bij mij bleef hangen:

כי כה אמר אדני יהוה קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון
בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם[2]

Want zo zegt de Heere Heere, de Heilige van Israël: door terugkeer en rust zullen jullie verlost worden, in stilte en in vertrouwen zal jullie kracht zijn. Maar jullie wilden niet.[3]

Rust en stilte zijn blijkbaar ook in de Bijbel begrippen met een positieve lading, dacht ik toen ik deze tekst las. Het leek me waardevol om de tekst verder uit te diepen en de uitkomst te verbinden aan het werk van de geestelijk verzorger.

[1] Ik spreek hier vanuit mijn eigen ervaring in de gesprekken die ik met mensen heb gevoerd.
[2] De Hebreeuwse tekst is hier en in het vervolg van de scriptie de tekst zoals die in de BHS staat.
[3] Dit is mijn eigen vertaling. Dit geldt tevens voor de geciteerde Bijbelverzen in het vervolg van de scriptie, tenzij dit anders is aangegeven.

De hoofdvraag van deze scriptie luidt: “Wat is de betekenis van het concept stilte in Jes. 30:15, met name als het gaat om vertrouwen op God?”. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het nodig onderzoek te doen naar de betekenis van het concept ‘stilte’ bij Jesaja. Hiervoor worden in het Hebreeuws (o.a.) twee verschillende wortels gebruikt, namelijk שׁקט en נוח. Onderzocht zal worden wat deze wortels voor functie en betekenis hebben in het Bijbelboek Jesaja. Hierbij wordt met name Jes. 30:15 bestudeerd, waar de wortel שׁקט voor stilte en נוח voor rust[4] gebruikt worden. Tevens wordt een andere tekst uit Jesaja specifiek in ogenschouw genomen, namelijk Jes. 14:7, waar dezelfde wortels verschijnen voor ‘stilte’ en ‘rust’, eveneens in combinatie met elkaar.

Dit alles zal onderzocht worden door de combinatie van een semantische analyse van de twee bovengenoemde wortels (שׁקט en נוח) en een narratieve analyse van Jes. 30:15 en Jes. 14:7 en hun respectievelijk verhaalde contexten.

Allereerst zal ik een overzicht schetsen van de methodologie die ik gebruik: de semantische analyse en de narratieve analyse. Vervolgens geef ik een kort overzicht van de achtergrond van het boek Jesaja als het gaat om de geschiedenis en de compositie van het boek, voor zover dat van belang is voor dit onderzoek. Daarna volgt een semantische analyse van de wortels שׁקט en נוח. Hier bestudeer ik de semantische domeinen waarin deze wortels in het algemeen in de Bijbel voorkomen, maar er wordt ook specifiek aandacht gegeven aan de functie van deze wortels in het Bijbelboek Jesaja. Daarop volgt een narratieve analyse van Jesaja 30:1-17, waarbij de focus ligt op de functie van de concepten ‘stilte’ en ‘rust’ in Jes. 30:15. Het doel hiervan is de hoofdvraag (gedeeltelijk) te beantwoorden, met daarnaast de volgende vraag: “Op welke manier bieden ‘stilte’ en ‘rust’ een oplossing in het verhaal rondom Jes. 30:15?” Vervolgens wordt op eenzelfde wijze gekeken naar één andere passage in Jesaja (Jes. 14:1-7), waarin tevens het thema van ‘stilte’ en ‘rust’ in relatie tot God naar voren komt. Op deze manier is het mogelijk een vollediger beeld te krijgen van de functie en betekenis van de concepten stilte en rust in het Bijbelboek Jesaja. Tot slot volgt een conclusie, waarin tevens de verbinding met de geestelijke verzorging gelegd wordt.

[4] Het gebruikte woord in Jes. 30:15 is het zelfstandig naamwoord van נחה dat is afgeleid van de werkwoordwortel נוח. In het vervolg van mijn scriptie zal ik naar deze werkwoorden en hun afgeleide vormen verwijzen d.m.v. hun wortels שׁקט en נוח.

2. Methodologie

Om dit onderzoek te kunnen uitvoeren, is het nodig een bepaalde methode te kiezen. Voor dit onderzoek is gekozen voor een combinatie van twee methodes, namelijk een semantische analyse van de wortels שׁקט en נוח, als ook een narratieve analyse van Jes. 30:1-17 en Jes. 14:1-7. Dit is de meest bruikbare combinatie van methodes voor het begrijpen van de functie van de concepten van 'stilte' en 'rust' in Jesaja 30, en daarom de meest bruikbare combinatie van methodes voor het beantwoorden van de hoofdvraag, omdat zowel wordt onderzocht wat de wortels שׁקט en נוח in het algemeen betekenen, als ook wat de betekenis hiervan is in de genoemde specifieke Bijbelgedeelten.

2.1 De semantische analyse

De semantische analyse houdt in dat onderzoek wordt gedaan naar de semantische domeinen waarbinnen een wortel verschijnt in het Oude Testament. Vaak blijkt binnen het Hebreeuws dat wortels in verschillende domeinen heel variërende functies hebben.[5] Om de betekenis en functie van een wortel te leren kennen, is het o.a. nodig te onderzoeken hoe deze wortel gebruikt is in relatie tot andere woorden en in relatie tot de context waarbinnen de wortel verschijnt. Met andere woorden: het contextueel karakter van een wortel bepaalt voor een groot deel zijn betekenis.[6] Ik citeer Ellen van Wolde, die een duidelijke uitleg geeft bij het proces van de semantische analyse:

> This explains why contextual relationships in a text are necessary to specify a meaning from the many possible ambiguities in the language: the context provides the supplementary data by which the general semantic possibilities in a text can be concretely filled in. Semantic units in a text can thus not be defined by a dictionary or lexicon, but by their function in combination with other elements in a concrete text. … Precisely because lexemes can derive from more than one root and because they often have more than one meaning, often indeed divergent meanings, within a text, which after all is a connection of many lexemes, the number of possible meanings increases considerably. The reader is then the one who has to make a selection between the very large number

[5] Ellen van Wolde, "A Text-Semantic Study of the Hebrew Bible, Illustrated with Noah and Job," *Journal of Biblical Literature* 113 (1994): 28, geraadpleegd op 17 juni, 2021.
[6] Ellen van Wolde, *Reframing Biblical Studies* (Winona Lake: Eisenbrauns, 2009), 54, RUQuest.

of possibilities: he or she must note the literary and linguistic markers in the text, or rather, label elements of the text as markers.[7]

Enerzijds wordt de lezer dus geconfronteerd met een andere manier van denken, doordat hij de Hebreeuwse taal en teksten bestudeert. Anderzijds is deze 'andersheid' echter beperkt, omdat de lezer zijn eigen keuzes maakt met betrekking tot de tekst. Betekenis geven is daarom altijd een interactief proces tussen de Hebreeuwse taal, de tekst en de lezer.[8]

2.2 De narratieve methode

Bij de narratieve methode gaat het er om de literaire kenmerken van de Bijbelse teksten te analyseren. Hierbij geldt dat de focus ligt op de tekst zoals die tot onze beschikking staat. Het gaat puur om het verhaal zelf; er wordt niet gespeculeerd over mogelijke intenties van de auteur en er worden geen hypothetische reconstructies gemaakt. Het probeert niet alle tegenstellingen of ontbrekende stukken op te lossen, maar het interpreteert het verhaal zoals dat voor ons ligt.[9] Een aantal kenmerken van de narratieve analyse wordt hieronder uitgewerkt, om e.e.a. te verhelderen.

Een kenmerk van de narratieve methode is het bestuderen van het plot. Het plot van een verhaal heeft te maken met zijn structuur, maar specifiek met gebeurtenissen die aan elkaar gerelateerd zijn vanwege hun oorzaken en gevolgen.[10] Er wordt een bepaalde situatie geschetst, die op de één of andere manier chaotisch of verstoord is, of waarin een onvervuld verlangen een rol speelt. Vanuit deze situatie ontwikkelt zich een conflict of complicatie, waaruit vervolgens een bepaald punt van omkeer of een oplossing naar voren komt. Het is hierbij helpend om de verlangens van de verschillende karakters uit het verhaal te bezien. Wat is de motivatie van waaruit zij bepaalde keuzes maken of handelingen verrichten?[11]

De narratieve methode maakt een onderscheid tussen de werkelijke schrijver en de impliciete schrijver. De werkelijke schrijver is de auteur van (het gedeelte van) het Bijbelboek. De impliciete schrijver, echter, is de schrijver zoals hij zichzelf in

[7] Ellen van Wolde, *Words Become Worlds* (Leiden: Brill, 1994), x.
[8] Wolde, *Words Become Worlds*, xi.
[9] David M. Gunn, "Narrative Criticism," in *To Each Its Own Meaning*, red. Steven L. McKenzie, en Stephen R. Haynes (Louisville: Westminster John Knox Press, 1999), 201.
[10] Richard G. Bowman, "Narrative Criticism," in *Judges and Method. New approaches in Biblical Studies*, red. Richard G. Bowman (Minneapolis: Fortress Press, 2007), 27-28.
[11] Gunn, "*Narrative Criticism,"* 214.

het boek presenteert. Dit kan een totaal andere persoon zijn dan de werkelijke schrijver, sterker nog, de impliciete schrijver hoeft niet bestaan te hebben. Toch is het dit laatste waar binnen de narratieve methode de nadruk op gelegd wordt, omdat hierbij de tekst zoals hij tot onze beschikking staat bestudeerd wordt. Hetzelfde geldt voor het onderscheid tussen de werkelijke en de impliciete lezer. De werkelijke lezer is iedereen die de tekst kan lezen, zoals deze tot zijn/haar beschikking staat. De impliciete lezer is de persoon die door de tekst als lezer wordt verondersteld. Deze lezer zou de beschreven wereld begrijpen op de manier die de (impliciete) schrijver bedoeld heeft.[12]

Om te bewerkstelligen dat men de mogelijke functies en betekenissen van een narratief helder voor ogen krijgt, is het belangrijk een aantal andere zaken te onderzoeken, waaronder de karakters die in het verhaal naar voren komen (hun intenties, hun aandeel in het verhaal), de omgeving (waar speelt het verhaal zich af?), de context (wat is het grotere verband waarbinnen dit verhaal in dit Bijbelboek staat?) en vanuit welk gezichtspunt het verhaal wordt verteld (bijv. vanuit God of vanuit een mens).[13]

[12] "Interpretatie van de Bijbel in de Kerk," Stg. InterKerk, geraadpleegd op 2 juni, 2021, https://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=2510&id=5288.
[13] Bowman, "*Narrative Criticism,"* 29-32.

3. Achtergrond van het boek Jesaja

3.1 Auteurschap, compositie en structuur

Het boek Jesaja bevat orakels, historische beschrijvingen en poëtische passages die betrekking hebben op verschillende eeuwen van de Israëlitische geschiedenis. Deze passages worden allemaal toegeschreven aan Jesaja, een profeet die leefde en werkte in Jeruzalem van ongeveer 750-700 v.Chr. Alles wat van hem bekend is, staat in een klein aantal passages uit het naar hem genoemde boek[14] en in de passages die hier parallel aan staan, namelijk 2 Kon. 18-20 en 2 Kron. 25.[15] Uit het boek Jesaja is op te maken dat de profeet waarschijnlijk twee zonen had die symbolische namen droegen: Sjear-Jasjub ("een rest zal terugkeren"; 7:3) en Maher Sjalal Chasj Baz ("Snelroof Vlugge Buit"; 8:4). Zijn echtgenote wordt een profetes genoemd (8:3). Verder trad Jesaja volgens Jes. 1:1 op ten tijde van de vier Judese koningen Uzzia, Jotham, Achaz en Hizkia. Blenkinsopp stelt hierbij dat Jesaja met name betrokken was bij de politieke omstandigheden onder de regering van Achaz en Hizkia, tussen 734 en 701 v.Chr.[16] Aanvankelijk richtte de prediking van Jesaja zich op de sociale misstanden die er waren, maar later werd het onderwerp van zijn prediking veelal de politieke handelingen van de Judese koningen.[17] Hoewel het Bijbelboek dus toegeschreven wordt aan de profeet Jesaja, is het omstreden of het daadwerkelijk Jesaja was die (delen van) het gelijknamige boek schreef. De meeste wetenschappers zijn het erover eens dat dit wat betreft het overgrote deel niet zo is, en dat veel passages gedateerd moeten worden in een periode na Jesaja's leven.[18] In verband met de theorieën die omtrent het auteurschap ontwikkeld zijn, wordt het boek over het algemeen onderverdeeld in drie delen: Protojesaja (Jes. 1-39), Deuterojesaja (Jes. 40-55) en Tritojesaja (Jes.56-66).[19]

3.1.1 Protojesaja

De wordingsgeschiedenis van Protojesaja is lang en gecompliceerd. De profetieën die in dit deel beschreven staan, stammen slechts ten dele van de profeet Jesaja

[14] John D.W. Watts, *Isaiah 1-33*, Word Biblical Commentary 24 (Waco: Word Books, 1985), xxv.
[15] De Bijbelboeken Koningen en Kronieken staan voor een deel parallel aan het Bijbelboek Jesaja.
[16] Joseph Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, The Anchor Bible 19 (New York: Doubleday, 2000), 98.
[17] Th.C. Vriezen en A.S. Van der Woude, *Oudisraëlitische en Vroegjoodse Literatuur* (Kampen: Kok, 2000), 256.
[18] John H. Hayes, *An Introduction to Old Testament Study* (Nashville: Abingdon, 1979), 270, RUQuest.
[19] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 253-54.

zelf.[20] Deze passages bevatten onder andere geschiedschrijving en profetieën die rond de 8e eeuw v.Chr. gedateerd moeten worden.[21] Verder worden vaak redactielagen voorgesteld voor de hoofdstukken 1-39.[22] Deze bevatten passages die later toegevoegd zijn, tussen de 8e en de 6e eeuw v.Chr. Hiertoe behoort bijv. ook hoofdstuk 14[23], het hoofdstuk dat later in deze scriptie meer aandacht zal krijgen. Het onderwerp van Jes. 1-39 is veelal de politieke omstandigheden van die tijd. Sociale en economische omstandigheden waren in deze tijd grotendeels verstoord.[24] Jesaja profeteert, spreekt namens God en geeft raad, in de meeste gevallen aan Zijn volk Israël (zie bijv. Jes. 1:2-9; 2:6-9; 3:8-15, etc.).

3.1.2 Deuterojesaja

De meeste onderzoekers zijn het erover eens dat de hoofdstukken 40-55 waarschijnlijk niet van de profeet Jesaja zelf stammen. Door wie de hoofdstukken wel geschreven zijn, is omstreden.[25] Het gedeelte wordt gedateerd in de 6e eeuw v.Chr.[26] Deuterojesaja heeft als onderwerp de vernietiging van Jeruzalem (44:26; 51:3) en de Babylonische ballingschap (42:22; 48:20).[27] De val van Babel wordt verwacht (46) en van de koning van Perzië, Cyrus/Kores, wordt voorzegd dat hij het instrument van bevrijding en herstel van Juda zal zijn (45:1-13).[28]

3.1.3 Tritojesaja

Tritojesaja (Jes. 56-66) is gescheiden van Deuterojesaja vanwege de verschillen in literaire stijl en de historische achtergrond. Het is echter de vraag of beide delen een andere auteur of redactie kennen. Mede vanwege de nauwe samenhang tussen Jesaja 55 en 56 is dit niet met zekerheid te zeggen; men is er over het algemeen van overtuigd dat Deutero- en Tritojesaja niet als twee zelfstandige geschriften hebben bestaan.[29] De hoofdstukken stammen waarschijnlijk uit de eerste helft van

[20] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 256.
[21] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 260.
[22] M.J. Paul, G. van den Brink en J.C. Bette, *Hooglied-Jesaja*, Studiebijbel Oude Testament 9 (Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek, 2012), 119.
[23] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 260.
[24] Hayes, *An Introduction*, 270.
[25] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 264.
[26] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 264.
[27] John D.W. Watts, *Isaiah 34-66*, Word Biblical Commentary 25 (Waco: Word Books, 1987), 68.
[28] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 264.
[29] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 268.

de 6e eeuw v.Chr.[30] Tritojesaja bevat profetieën uit de tijd na de Babylonische ballingschap.[31]

3.2 Historische achtergrond van Jesaja

De tijd waarin Jesaja leefde, onder de regering van Achaz en Hizkia, was een roerige tijd. In 744 v.Chr. komt Tiglatpileser aan de macht in Assyrië (cf. 2 Kon. 15:29). Tiglatpileser is uit op meer macht, waardoor de vrede die er tot dan toe in Israël en Juda was, doorbroken wordt.[32] Vanwege dit machtsverlangen woedt er van 735-734 v.Chr. de Syro-Efraimitische oorlog, tijdens de regering van Achaz. Syrië en het noorden van Israël proberen Juda over te halen om mee te doen in een coalitie tegen Assyrië (2 Kon. 16; Jes. 7-8).[33] Jesaja vertelt de koning van Juda om niet bang te zijn, maar vertrouwen te hebben op God (Jes. 7:9). Het teken van de belofte van gerechtigheid is de geboorte van koning Hizkia (hier symbolisch Immanuël genoemd, "God met ons")[34], de koning die Juda door de Assyrische crisis heen zou helpen en van wie gezegd werd dat God met hem was (2 Kon. 18:7).[35] Achaz luistert echter niet naar deze raad, maar vraagt in plaats daarvan de koning van Assyrië om hulp (2 Kon. 16:5-9).[36] In 715 v.Chr. wordt Hizkia koning van Juda (2 Kon. 18:13; Jes. 36:1).[37] Vervolgens wordt in Jes. 20 verwezen naar een veldtocht van de Assyrische koning Sargon tegen Filistea in 712 v.Chr. Van 713-711 is er sprake van een opstand van Asdod tegen het gezag van Assyrië. Ook Juda neemt hieraan deel.[38] Van 705-701 is er opnieuw een opstand tegen Assyrië, nu onder koning Hizkia.[39] Een groot gedeelte van het boek Jesaja beslaat vervolgens de periode rond de invasie van Sanherib in 701 v.Chr. (Jes. 36-39).[40] Hierover zal verder uitgeweid worden in subparagraaf 3.2.1, daar Jesaja 30 (mogelijk) ook in deze periode valt. Jesaja profeteert in verband met deze invasie driemaal dat Jeruzalem gered zal worden uit de handen van de koning van Assyrië (cf. 2 Kon. 19:7; 19:34; 20:6b, resp. Jes. 37:7; 37:35; 38:6).

---

[30] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 269.
[31] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 268.
[32] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 100.
[33] John J. Collins, *Introduction to the Hebrew Bible*, *Prophecy* (Minneapolis: Fortress Press, 2018), 63, RUQuest.
[34] Collins, *Introduction to the Hebrew Bible*, 69-71.
[35] Hayes, *An Introduction*, 272.
[36] Hayes, *An Introduction*, 272.
[37] Collins, *Introduction to the Hebrew Bible*, 71.
[38] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 258.
[39] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 258.
[40] Collins, *Introduction to the Hebrew Bible*, 63.

De hoofdstukken 40-66 focussen op de Babylonische ballingschap en de terugkeer daaruit.[41] Niet Assyrië, maar Babylonië heeft nu de macht in de regio.[42] Jeruzalem en Juda zijn verwoest, en slechts een rest is overgebleven; het grootste deel van de bevolking is in ballingschap gevoerd naar Babel. De profetieën van oordeel uit Protojesaja zijn vervuld (cf. Jes. 5:13). Cyrus van Perzië heeft Babylonië veroverd in 539 v.Chr.[43] Hij laat (een deel van) de bevolking van Juda terugkeren naar Jeruzalem om de stad te herbouwen (cf. Ezra 1:2-4).[44]

3.2.1 Historische achtergrond van Jesaja 30

De datering van Jes. 30 is omstreden. Onderzoekers hebben hier verschillende inzichten over, waarvan er hieronder twee zullen worden weergegeven. Persoonlijk sta ik achter de datering waar Blenkinsopp voor kiest, puur omdat deze datering door de meeste Bijbelwetenschappers wordt erkend. De datering die Watts weergeeft, is desalniettemin ook een mogelijkheid. Voor het onderwerp van deze scriptie is de datering niet van essentieel belang; het concept 'stilte' kan in beide contexten eenzelfde betekenis hebben.

Blenkinsopp stelt dat het hier beschreven verhaal gedateerd moet worden tussen 705 en 701 v.Chr., waarbij het tegen de achtergrond geplaatst moet worden van de opstand tegen Assyrië onder koning Hizkia.[45] Sanherib, koning van Assyrië, plundert de steden van Juda en belegert Jeruzalem (cf. 2 Kon. 18:13; Jes. 36). Hizkia had blijkbaar niet de macht om zich tegen deze koning te weren; hij wordt in zijn hoofdstad ingesloten door het leger van Sanherib.[46] Hoewel Jesaja drie keer profeteert dat de Assyriërs Jeruzalem niet zullen innemen en verwoesten, maar dat God de inwoners zal redden (cf. 2 Kon. 19:7; 19:34; 20:6b, resp. Jes. 37:7; 37:35; 38:6), probeert Hizkia een oplossing te verzinnen. Hij overweegt zijn toevlucht bij Egypte te zoeken, zoals in Jesaja 30 beschreven staat. Het feit dat dit gebeurt, kan te maken hebben met het gegeven dat de huizen en steden verwoest waren en het volk geen andere plek had waar het heen kon gaan. Het kan ook zijn dat, in het geval van het belegerde Jeruzalem, men naar Egypte vlucht omdat men bang is dat deze stad ook verwoest zal worden.

[41] Collins, *Introduction to the Hebrew Bible*, 134.
[42] Hayes, *An Introduction*, 270.
[43] Collins, *Introduction to the Hebrew Bible*, 134.
[44] Collins, *Introduction to the Hebrew Bible*, 135.
[45] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 411.
[46] Hayes, *An Introduction*, 273.

Watts stelt dat het verhaal zoals het beschreven is in Jes. 30 zich afspeelt tussen 640 en 633 v.Chr., tijdens de regering van koning Josia.[47] Dit is een tijd waarin Assyrië zwakker wordt en Egypte juist aan macht wint. Tussen deze grootmachten in bevindt Juda zich, als een soort kwetsbare buffer.[48] Juda wordt bedreigd door Assyrië, zijn vroegere (oppressieve) bondgenoot, waardoor het zijn toevlucht nu ergens anders wil zoeken. Egypte komt hiervoor in aanmerking.[49] In Juda zijn er verschillende voorstanders van de machtstoename van Egypte. Zij dachten terug aan de goede invloed van Egypte in de tijd van Mozes tot Salomo. Anderen waren er echter geen voorstander van, want zij zagen in dat Egypte Juda slechts wilde gebruiken als een buffer tegen Mesopotamische invasies.[50] Daarnaast blijft het een feit dat Jes. 30 er duidelijk over is hoe God denkt over een verbond met Egypte (vs. 1-5); Jesaja profeteert dat het volk op God moet vertrouwen (vs. 15). Uiteindelijk gebeurt het inderdaad dat Egypte de macht krijgt over Palestina. Koning Josia probeert het Egyptische leger te stoppen, maar sterft in dit gevecht (2 Kon. 22:29). Niet lang nadat Joahaz koning van Jeruzalem geworden is, neemt farao Neco hem gevangen in Egypte en zet Jojakim, een andere zoon van Josia, op de troon in Jeruzalem (2 Kon. 22:31-36). Zo krijgt Neco ook de macht over Palestina en Juda in de periode van 609 tot 604 v.Chr.[51]

3.2.2 Historische achtergrond van Jesaja 14

Zoals reeds eerder vermeld, is hoofdstuk 14 een hoofdstuk dat waarschijnlijk later is toegevoegd, en dat dus niet geschreven is door de profeet Jesaja zelf. Jes. 13:1-14:23, de oordeelsprofetie tegen Babel, wordt over het algemeen gedateerd in de Babylonische periode.[52] Ook in deze periode worden de Judeeërs bedreigd door een buitenlandse macht, net zoals dat op de achtergrond van Jes. 30 het geval is. Jeruzalem is verwoest, en een deel van de inwoners van Juda leeft in ballingschap.[53] Blenkinsopp stelt hierbij dat Jesaja 13-14 waarschijnlijk kort voor de val van Babel in 539 v.Chr. is opgesteld.[54] Dit stemt mijns inziens overeen met het gedeelte zelf, waarin de verlossing uit Babel beschreven wordt als een toekomstig gebeuren. “En het zal gebeuren op de dag waarop de Heere u rust zal geven van uw lijden, uw onrust en de harde slavenarbeid die men u heeft doen verrichten, dat u dit spotlied zult aanheffen op de koning van Babel, en u zult

[47] Watts, *Isaiah 1-33*, 355.
[48] Watts, *Isaiah 1-33*, 353-54.
[49] Watts, *Isaiah 1-33*, 353.
[50] Watts, *Isaiah 1-33*, 357.
[51] Watts, *Isaiah 1-33*, 355.
[52] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 260.
[53] Hayes, *An Introduction*, 308.
[54] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 277.

zeggen: Hoe houdt de onderdrukker op; opgehouden is de onderdrukking!"[55] (Jes. 14:3-4). Hoewel de Judeeërs graag zelf het heft in handen nemen en hun verlossing willen bewerkstelligen, door bijvoorbeeld hun toevlucht te zoeken bij een ander koninkrijk, geeft de profeet ook in dit gedeelte de raad om op God te vertrouwen.[56] Geprofeteerd wordt dat Israël verlost zal worden uit de ballingschap en van de onderwerping aan Babel, waar het volk van Juda op dat moment in verkeert. God Zelf zal deze verlossing schenken.[57]

[55] Zoals de meeste Bijbelvertalingen doen, heb ik de perfecta die in deze verzen worden gebruikt, vertaald in de toekomende tijd (zie bijlage B). Hierbij zie ik het perfectum als een zgn. *perfectum profeticum*.
[56] Watts, *Isaiah 1-33*, 186.
[57] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 281-82.

4. Semantische analyse van de wortels שׁקט en נוח

Dit hoofdstuk is gewijd aan de semantische analyse van de wortels שׁקט en נוח. De semantische analyse houdt in dat onderzocht wordt in welke semantische domeinen deze wortels staan in het Oude Testament. Te zien zal zijn dat de wortels in verschillende domeinen heel variërende functies hebben[58], zoals reeds betoogd in hoofdstuk 2. De nadruk zal hierbij gelegd worden op de functies van deze wortels in Jesaja, omdat dit het Bijbelboek is dat in dit onderzoek centraal staat. Nadat de verschillende functies vastgesteld zijn, is het mogelijk om de wortels te interpreteren in de specifieke teksten Jes. 30:15 en Jes. 14:7. Deze interpretatie krijgt een plaats in de hoofdstukken 5 en 6.

4.1 Semantische analyse van de wortel שׁקט

4.1.1 Oorlog versus vrede

Een veel voorkomend semantisch domein waarin de wortel שׁקט in de Bijbel verschijnt, is in die van oorlog versus vrede. Het begrip 'oorlog' kent een heel brede semantische context. Van Wolde beschrijft het semantische domein van oorlog als een complexe combinatie van veel verschillende dimensies:

> War is warfare, weapons, troops, logistics; war is soldiers fighting each other and fighting tiredness and sleep. War is soldiers struggling on the battlefield with blood in their mouths and dust in their nostrils. War is friends dying before your eyes and fear of the next attack. War is generals, strategy, and the lack of it. War is politics, calculation, obedience to authorities, and resentment because of their lack of insight.[59]

Ook in de Bijbel kennen deze begrippen verschillende dimensies, waardoor de betekenis en functie van de wortel שׁקט telkens beïnvloed wordt.

4.1.1.1 Verlost van onderdrukking – een gave van God

In 2 Kron. 20:30 is sprake van het gebruik van de wortel שׁקט in een situatie van oorlog versus vrede. In de verzen 20-28 van 2 Kron. 20 wordt verhaald hoe het volk Israël onder koning Josafat verlost *wordt* van zijn vijanden. Het is in dit geval namelijk niet het volk dat oorlog voert; het is God die hinderlagen legt tegen de verschillende vijandelijke volken (vs. 22). Ook uit de verzen 23-24 blijkt dat

[58] Wolde, "A Text-Semantic Study," 28.
[59] Wolde, *Reframing,* 55.

het volk Israël geen enkele militaire actie uit heeft hoeven voeren, maar dat het God is die de strijd voert, zoals al eerder verkondigd in vers 15 en 17. [60] Dillard stelt dat dit een beloning van God is voor het feit dat het volk rechtvaardig was en leefde naar Gods geboden.[61] Ook Klein en Hanson stellen dat de rust of vrede in dit Bijbelgedeelte een zegen van God is.[62] God heeft het volk rust (שׁקט) gegeven, wat in dit geval betekent dat het volk in vrede mag leven en niet meer onderdrukt of bedreigd wordt door vijanden (vs. 30).[63]

4.1.1.2 Overwinning van land

In Joz. 11 is tevens sprake van het gebruik van de wortel שׁקט in een situatie van oorlog versus vrede. In die zin is deze passage analoog aan de voorgaande (2 Kron. 20:30). Hier is het God Die Jozua ervan verzekert dat Hij de koningen die tegen hem en zijn volk opgetrokken zijn, zal overwinnen (vs. 6). Zo gebeurt het ook; Jozua verovert veel gebieden en neemt deze in (vs. 7-22). Wanneer heel het land ingenomen is en bij Israël gevoegd is, rust het land van de strijd (שׁקט, vs. 23). Butler stelt bij vers 23 dat de identiteit van Israël hiermee gerealiseerd wordt. Israël is hier namelijk het gehoorzame volk van God dat verblijft in het door God gegeven land en dat niet langer meer hoeft te strijden, omdat het de vijandelijke volkeren aan zich onderworpen heeft.[64] Het land mag in vrede leven. Wederom is het God Die deze overwinning bewerkstelligt, al moet Jozua de gevechten wel zelf voeren, zij het met Gods hulp.

4.1.1.3 Vrede vóór oorlog

In bovenstaande gevallen is de wortel שׁקט in verband gebracht met situaties waarin het volk Israël vrede (שׁקט) kende nadat het een periode van vijandschap en oorlog had gekend.[65] In de Bijbel zijn echter ook enkele situaties aan te wijzen waarin een stad of volk vóór een oorlog of vernietiging in rust (שׁקט) leeft.[66] Zo staat in 1 Kron. 4:40 beschreven dat de weidegrond bij Gedor tot aan het oosten van het dal rustig (שׁקט) en vreedzaam was. In de tijd dat Hizkia koning was kwam daar echter een einde aan, doordat de nakomelingen van Simeon alles wat daar was vernielden, de bewoners in de ban namen en er vervolgens zelf gingen wonen

[60] Ralph W. Klein en Paul D. Hanson, *2 Chronicles*, Hermeneia 28 (Minneapolis: Fortress Press, 2012), 292.
[61] Raymond B. Dillard, *2 Chronicles*, Word Biblical Commentary 15 (Nashville: Thomas Nelson, 1988), 159.
[62] Klein en Hanson, *2 Chronicles*, 293.
[63] Klein en Hanson, *2 Chronicles*, 293.
[64] Trent C. Butler, *Joshua*, Word Biblical Commentary 7 (Nashville: Thomas Nelson, 1983), 130.
[65] Johannes G. Botterweck, Helmer Ringgren en Heinz-Josef Faby, *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* (Stuttgart: Kohlhammer, 1995), 8:450.
[66] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch,* 8:451-52.

(1 Kron. 4:41). De rust of vrede (שׁקט) wordt hier dus ruw doorbroken door een gewelddadige verovering van het land door de nakomelingen van Simeon.[67] Ook in Jer. 48:11 staat iets dergelijks: Moab is 'vanaf zijn jeugd' in rust (שׁקט) geweest, maar God zegt daar een einde aan te zullen maken (Jer. 48:12vv.). In dit geval is het opnieuw God Die de oorzaak is van wat er zal gebeuren; Hij zal degenen sturen die de bevolking van Moab in ballingschap zullen nemen (vs. 12).[68] God is hier de oorzaak van de doorbreking van de vrede.[69]

4.1.2 Rust als houding van de mens

Een ander semantisch domein waarbinnen de wortel שׁקט in de Bijbel verschijnt, is wanneer het betrekking heeft op de persoonlijke houding van een mens. Mensen kunnen verschillende redenen hebben om een houding van rust aan te nemen. Hieronder wordt een aantal van deze situaties beschreven.

4.1.2.1 Rust als passieve houding

De wortel שׁקט wordt in de Bijbel enkele malen gebruikt als het gaat om het aanduiden van rust als een passieve houding. In Ruth 3:18 wordt de wortel שׁקט gebruikt in verband met Boaz, aan wie Ruth gevraagd heeft voor haar een losser te zijn (Ruth 3:9). Boaz heeft haar beloofd dit te zullen zijn, mits een ander, die dichter bij Ruth staat dan Boaz, geen losser wil zijn (vs. 11-13). Wanneer Ruth thuiskomt, verzekert Naomi haar ervan dat Boaz niet zal rusten (שׁקט), voordat hij deze zaak tot een goed einde heeft gebracht (vs. 18).[70] Het gebruik van כי אם ("behalve") betekent hier dat het tot een goed einde brengen van de zaak een voorwaarde is voor Boaz om te rusten (שׁקט).[71] Op dit moment is dat nog niet bereikt; daarom is er van rusten nog geen sprake. Wanneer Boaz nu wél zou rusten, zou dat betekenen dat hij de zaak op zou geven en er geen energie meer in zou steken. Hij zou erin berusten en een ongewenste, passieve houding aannemen. Dat doet hij echter niet; hij zet zich in voor de zaak en volhardt, totdat deze is opgelost. Pas dan zal hij rusten.

4.1.2.2 Stilte als blijk van ontzag

Een ander gebruik van de wortel שׁקט in de Bijbel is dat men stil kan zijn als blijk van ontzag. In Ps. 76:9 staat de wortel שׁקט in de context van God Die 'een oordeel

---

[67] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch,* 8:451-52.
[68] Gerald L. Keown, Pamela J. Scalise en Thomas G. Smothers, *Jeremiah 26-52,* Word Biblical Commentary 27 (Nashville: Thomas Nelson, 1995), 315.
[69] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch,* 8:452.
[70] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch,* 8:452.
[71] Frederic W. Bush, *Ruth, Esther,* Word Biblical Commentary 9 (Nashville: Thomas Nelson, 1996), 186.

uit de hemel deed komen' (vs. 9). God is niet alleen een strijder, maar ook een rechter. Hij wil de 'zachtmoedigen' verlossen (vs. 10). Hij is Degene onder Wiens toorn alle menselijke strijders hulpeloos verloren zijn.[72] Als gevolg van dit besef vreesde heel de aarde en werd stil (שׁקט). De stilte die volgt is een reactie op het oordeel van God en op het ontzag of de angst die daarbij komt kijken. Feitelijk is 'stilte' hier een gevolg van 'vrees' of 'ontzag'. Het is alsof de aarde haar adem inhoudt en beseft dat het God is Die regeert.[73]

4.1.2.3 Rust tegenover persoonlijk lijden

De wortel שׁקט wordt in het Bijbelboek Job gebruikt als het gaat om de verlossing uit het lijden. Job klaagt over het leed dat hem overkomt; hij vraagt zich af waarom hij op deze aarde geboren is en waarom hij niet dood is (Job 3:11). Job verlangt ernaar te sterven (3:13). Dan zou hij namelijk kunnen neerliggen en stil zijn (שׁקט), hij zou kunnen slapen en rust hebben (נוח). Clines vertaalt de wortel שׁקט hier met 'kalmte'[74] of 'ongestoordheid'.[75] Job wil slapen (wat een synoniem is voor sterven[76]; cf. Job 3:21), zodat hij zijn lijden kan vergeten en kan rusten. 'Rust' (שׁקט) is hier een antoniem van de chaos die Job ervaart door het lijden waar hij in zit. Analoog aan de wortel שׁקט staat de wortel נוח: in vers 26 benadrukt Job nog eens dat hij niet stil is (שׁקט) en geen rust heeft (נוח).[77] De betekenis van שׁקט lijkt hier te zijn dat Job ernaar verlangt vredig te zijn. Hij verlangt ernaar rust in zijn hart en hoofd te hebben; iets wat nu totaal niet aanwezig is, vanwege al het leed dat hem overkomen is (3:25-6). Daar hij zelf niet ziet hoe dit ooit beter moet worden, verlangt hij ernaar te sterven, omdat hij gelooft dat hij dan voor eeuwig rust zal hebben en niet meer aan zijn leed zal hoeven denken.

4.1.3 Rust als houding van God

Ook van God Zelf geldt dat Hij (wel of niet) houdingen van rust aan kan nemen.

4.1.3.1 Gods woede stilt

[72] Marvin E. Tate, *Psalms 51-100* Word Biblical Commentary 20 (Nashville: Thomas Nelson), 266.
[73] "Psalmen," Centrum voor Bijbelonderzoek, geraadpleegd op 19 juni, 2021, https://online.studiebijbel.nl/a/#bWFpbi8xMDAwMDAxLzE5LzEwMjczNzYvOS8xLzU1NC83Ni9mYWxzZS9mYWxzZS9jb21tZW50YXJ5L1NCQ09U.
[74] David J.A. Clines, *Job 1-20*, Word Biblical Commentary 17 (Nashville: Thomas Nelson, 1989), 68.
[75] Clines, *Job 1-20*, 91.
[76] Clines, *Job 1-20*, 91.
[77] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch*, 8:*452*.

De wortel שׁקט wordt in Ezechiël gebruikt als het gaat om de woede van God die gestild wordt.[78] "Zo zal Ik Mijn grimmigheid op u doen rusten, en Mijn na-ijver zal van u wijken; dan zal Ik tot rust komen (שׁקט), en niet meer toornig zijn" (16:42; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). God is woedend op het volk Israël, vanwege zijn overspel. God zal pas stil zijn (שׁקט) nadat Hij het gestraft heeft.[79] Deze stilte staat dus tegengesteld aan de woede die Hij eerst voelde en heeft daarom de betekenis van: niet (meer) boos zijn.

4.1.3.2 God rust niet; Hij handelt

Een analoog voorbeeld is te zien in Jer. 47:6-7. Aan het zwaard van God wordt de vraag gesteld wanneer het eindelijk zal rusten (שׁקט). Het zwaard kan echter niet rusten (שׁקט), volgens het antwoord in vers 7, omdat God het een opdracht heeft gegeven die het nog moet vervullen.[80] De reden van deze tekst is niet duidelijk. Keown, Scalise en Smothers opperen dat hier een verbinding gelegd moet worden met Jes. 27:6-7. Er zou geprofeteerd worden tegen de Filistijnen, die zich wilden verzetten tegen het juk van de Babyloniërs. Jeremia was ervan overtuigd dat dit verzet niet het plan van God was; God noemt Nebukadnezar, de koning van Babel, immers Zijn dienaar (27:6-7). Vandaar dat het zwaard van God zich tegen de Filistijnen keert.[81] De wortel שׁקט wordt hier dus gebruikt in een context waarin God handelt, een opdracht uitvoert, en *niet* rust (שׁקט).

4.1.3.3 God redt

In het kader van 'rust als houding van God' is tevens Ps. 83:2 te noemen, waar staat: "Zwijg niet, houd U niet doof, wees niet stil, o God!" (vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). De wortel דמי is hier vertaald met 'zwijgen', de wortel שׁקט met 'wees niet stil'. Uit vers 6 blijkt dat de vijanden van Israël een verbond *tegen* God en Zijn volk hebben gesloten. Er wordt gebeden of God Zich niet stil wil houden, maar van Zich wil laten horen en voor het volk wil zorgen.[82] שׁקט heeft hier dus meer de betekenis van 'passief zijn' en de vijanden hun gang laten gaan, ofwel geen actie ondernemen.[83] Opvallend in dit gedeelte is dat het God is aan Wie gevraagd wordt het volk te bevrijden van de vijanden; blijkbaar is Hij steeds Degene die voor de vrede kan zorgen. De stilte (שׁקט) van God wordt hier als

[78] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch*, 8:452.
[79] Leslie C. Allen, *Ezekiel 1-19*, Word Biblical Commentary 28 (Nashville: Thomas Nelson, 1994), 243.
[80] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch*, 8:452.
[81] Keown, Scalise en Smothers, *Jeremiah 26-52*, 302.
[82] Klaus Baltzer en Frank Lothar Hossfeld, *Psalms 2*, Hermeneia Commentary (Philadelphia: Fortress Press, 2005), 341.
[83] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch*, 8:452.

ondraaglijk gezien, met name doordat de vijanden erg actief zijn (vs. 3ev.).[84] Van God wordt verlangd dat Hij niet inactief en stil is, maar actief helpt.[85]

4.1.4 Het gebruik van de wortel שׁקט in het Bijbelboek Jesaja

De wortel שׁקט komt in totaal op zeven plekken in het Bijbelboek Jesaja naar voren. Twee daarvan zullen geanalyseerd worden in hoofdstuk 5 en 6 van deze scriptie, waar resp. Jes. 30:15 en Jes. 14:7 middels een narratieve analyse onderzocht worden. De resterende vijf krijgen in deze subparagraaf een plaats. Onderzocht wordt of het gebruik van de wortel שׁקט in het boek Jesaja al dan niet overeenkomt met het algemene gebruik ervan, zoals dat hierboven uiteengezet is.

In Jes. 57:20 wordt de wortel שׁקט gebruikt in verband met het aspect van vrede. De goddelozen worden vergeleken met een opgezweepte zee die niet tot rust (שׁקט) kan komen. Al hun pogingen tot het bewerkstelligen van vrede zijn tevergeefs, zoals de zee ook tevergeefs modder en slijk opwoelt. “De goddelozen hebben geen vrede!” (vs. 21; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). De vrede waar het hier over gaat, betekent niet zozeer een bevrijding van vijanden, maar veeleer een terugkeer naar een gezonde sociale orde en een rechtvaardige toepassing van de wet (vs. 2).[86] De goddelozen die deze rust (שׁקט) niet vinden, verzetten zich tegen dit plan van God.[87] In dit geval is God dus Degene Die de rust (שׁקט) veroorzaakt, zoals in de bovenstaande algemene analyse ook vaak naar voren kwam.

Eenzelfde voorbeeld is te vinden in Jes. 32:17, waar staat dat de vrucht van de gerechtigheid vrede zal zijn, en de uitwerking van de gerechtigheid rust (שׁקט) en veiligheid. Veiligheid, vrede en welzijn is te bereiken door gerechtigheid en rechtvaardigheid voor anderen.[88] Hieruit komt voort dat men kan wonen in oorden van zorgeloze rust (נוה, vs. 18).

Het aspect van vertrouwen is iets wat in de semantische analyse van de betekenis van שׁקט in de Bijbelteksten buiten het boek Jesaja niet zo duidelijk naar voren is gekomen. Wel komt de vrede die ook wel geïmpliceerd wordt als de wortel שׁקט gebruikt wordt, veelal voort uit vertrouwen op God. In Jesaja valt echter op dat de wortel שׁקט specifiek de betekenis van vertrouwen heeft. Te noemen is Jes. 7:4,

[84] Baltzer en Hossfeld, *Psalms 2*, 341.
[85] Tate, *Psalms 51-100*, 346.
[86] Watts, *Isaiah 34-66*, 257.
[87] Watts, *Isaiah 34-66*, 263.
[88] J.J.M. Roberts, *First Isaiah*, Hermeneia Commentary (Minneapolis: Fortress Press, 2015), 417, RUQuest.

waar Jesaja tegen Ahaz moet zeggen dat hij rustig moet zijn (שׁקט) en niet bang moet zijn voor de legers van Aram (Assyrië). Hierbij gaat het om vertrouwen op God, in plaats van om vertrouwen op de eigen oorlogsvoorbereidingen.[89] Dit betekent volgens Roberts echter niet dat Ahaz helemaal niets moet doen en geen oorlogsvoorbereidingen moet treffen. Wat het wel betekent, is dat Ahaz zijn keuzes in vertrouwen moet maken, waarbij hij God niet aan de kant moet zetten. Voor God stellen de vijanden, Rezin en Syrië, niets voor en ze kunnen met Zijn hulp overwonnen worden.[90]

Het gebruik van de wortel שׁקט met de betekenis zorgeloosheid of vertrouwen is ook in Jes. 18:4 te vinden, maar hier gaat het vertrouwen en de zorgeloosheid van God uit. Van God wordt verteld dat Hij rustig/stil zal zijn (שׁקט) en vanuit Zijn woning op de aarde neer zal kijken. De wortel שׁקט staat hier in de context van politieke en militaire drukte op de aarde (vs. 3). God maakt Zich hier echter geen zorgen om. De oorzaak van de rust (שׁקט) van God is dat Hij Zelf alles in de hand heeft en er uiteindelijk voor zal zorgen dat de gerechtigheid overwint (vs. 5-7). De betekenis van de wortel שׁקט is in dit geval dus tweeledig: enerzijds betekent het dat God passief is en geen actie onderneemt. Anderzijds betekent het dat God Zich geen zorgen maakt over wat er op de aarde gebeurt, omdat Hij alles onder Zijn eigen controle heeft. Hij weet dat er een tijd komt dat de Nubiërs geschenken zullen brengen naar Sion, naar God, en zullen erkennen dat Hij de Koning is.[91]

Een betekenis van de wortel שׁקט die ook nog niet gezien is buiten de teksten in Jesaja, is de betekenis van ‘zwijgen’. In Jes. 62:1 is deze betekenis te zien.[92] De wortel שׁקט staat hier parallel met de wortel חשׁה, wat ‘zwijgen’ betekent.[93] “Omwille van Sion zal ik niet zwijgen, omwille van Jeruzalem zal ik niet stil zijn” (Jes. 62:1; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). Hier is sprake van een dubbele parallellie: ‘Sion’ staat parallel aan ‘Jeruzalem’, en ‘zwijgen’ staat parallel aan ‘stil zijn’.[94] Het staat in de context van een onbekende spreker die niet op zal houden te roepen om het inlossen van de beloften van het herstel van Sion. Het gebruik van de wortel שׁקט suggereert in dit geval tevens dat de spreker niet passief of inactief blijft; hij roept op tot gerechtigheid en verlossing voor de stad.[95]

[89] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch,* 8:453.
[90] Roberts, *First Isaiah*, 110.
[91] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 331.
[92] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch,* 8:*453*.
[93] Francis Brown, S.R. Driver en Charles A. Briggs, *Hebrew and English Lexicon* (Texas: Snowball Publishing, 2010), 364.
[94] Watts, *Isaiah 34-66,* 311.
[95] Watts, *Isaiah 34-66,* 312.

4.2 Semantische analyse van de wortel נוח

4.2.1 Oorlog versus vrede

Evenals de wortel שׁקט wordt ook de wortel נוח gebruikt in het semantische domein van rust/vrede versus oorlog.

4.2.1.1 Rust van vijanden, een weldaad van God

De wortel נוח wordt in de Bijbel op heel wat plaatsen gebruikt om aan te geven dat het volk Israël rust krijgt van vijanden. Het is in vrijwel alle gevallen God Die deze rust aan het volk schenkt.[96]

In 2 Sam. 7:1 wordt vermeld dat God David en het volk rust (נוח) heeft gegeven van de vijanden. Dat is het moment dat David tegen Nathan zegt een huis te willen bouwen voor God (vs. 2). Nathan stemt hierin toe, maar krijgt diezelfde nacht een visioen van God. God vertelt van de weldaden die Hij aan David bewezen heeft: God is met David geweest, heeft zijn naam groot gemaakt, heeft een eigen gebied toegewezen aan Israël, en heeft het volk rust (נוח) gegeven van zijn vijanden, d.w.z. het van zijn vijanden verlost (vs. 9-11). Het volk heeft vrede na een periode van oorlog.[97] Dat de verlossing van vijanden in deze rij met door God bewezen weldaden staat, betekent dat ook dit iets is wat door God aan David geschonken is.[98] Ook in Neh. 9:28 is sprake van rust (נוח) van vijanden voor het volk Israël. Ook hier is het een gave van God, dat God aan het volk schenkt wanneer het tot Hem roept (vs. 27). Dit roepen tot God is hier een voorwaarde voor de verlossing. Wanneer het volk weer van God afdwaalt, krijgen de vijanden weer de overhand (vs. 28).[99]

4.2.1.2 Geen rust van vijanden, een beproeving van God

In Ri. 2:23 is een tegengestelde situatie te zien. Het volk had het verbond met God overtreden; het had afgoderij bedreven (vs. 13). God stelde richters aan, die de Israëlieten op de goede weg moesten leiden en hen moesten verlossen van de vijanden (vs. 16). Dit gebeurde ook, maar wanneer de richter stierf, keerde het volk zich weer van God af, en aanbad het andere goden (vs. 17) Vanwege de

[96] Johannes G. Botterweck, Helmer Ringgren en Heinz-Josef Faby, *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* (Stuttgart: Kohlhammer, 1986), 5:300.
[97] Mary J. Evans, *1 and 2 Samuel*, New International Biblical Commentary 6 (Peabody Mass: Hendrickson Publishers, 2000), 168.
[98] "2 Samuël," Centrum voor Bijbelonderzoek, geraadpleegd op 19 juni, 2021, https://online.studiebijbel.nl/a/#bWFpbi8xMDAwMDAxLzEwLzEwMTcxNjQvMS8xLzI3NC83L2ZhbHNlL2ZhbHNlL2NvbW1lbnRhcnkvU0JDT1Q.
[99] H.G.M. Williamson, *Ezra, Nehemiah*, Word Biblical Commentary 16 (Nashville: Thomas Nelson, 1985), 316.

halsstarrigheid van het volk 'ontbrandde de toorn van de Heere tegen Israël' (vs. 20; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). De consequentie hiervan is dat God de vijanden van de Israëlieten *niet* in hun handen overgeeft, maar hen in het land laat blijven (נוח; vs. 23). Hiermee wil God Zijn volk op de proef stellen, om te zien of het de geboden van God nu wel in acht zal nemen (vs. 22).[100] נוח heeft hier dus meer de betekenis van ´rusten´ in de zin van het ´niet vertrekken´ van de vijanden, wat voor het volk Israël een situatie van oorlog/onenigheid met zich meebracht. Ook uit dit gedeelte blijkt dat de rust van vijanden iets is wat bewerkstelligt kan worden door God en wat indirect voortkomt uit de gehoorzaamheid van het volk aan God.

4.2.2 Rust versus beweging

De wortel נוח wordt in de Bijbel verschillende malen gebruikt wanneer het gaat om een tegenstelling tot bewegen of reizen. Binnen dit semantische domein kent de wortel נוח zowel een intransitieve als een transitieve betekenis. Wanneer een werkwoord intransitief is, heeft het geen lijdend voorwerp bij zich. "Ik kook," of "ik schrijf" zijn voorbeelden van een intransitief werkwoord. Wanneer een werkwoord transitief is, heeft het wél een lijdend voorwerp bij zich, bijvoorbeeld: "Ik kook aardappels," of "ik schrijf een brief".[101] Zo is het ook met de wortel נוח. Wanneer iemand zich ergens vestigt of uitrust, wordt het werkwoord intransitief gebruikt. Wanneer iemand echter iets anders neerzet of laat rusten, is dit een transitief gebruik van het werkwoord.

4.2.2.1 Stoppen met reizen (zich vestigen)

In de Bijbel wordt de wortel נוח een aantal keer gebruikt wanneer het volk zich vestigt in Kanaän, nadat het jaren gedwaald heeft. Het werkwoord wordt in deze gevallen intransitief gebruikt. Dit is echter een secundaire betekenis van de wortel נוח, omdat de rust die het volk ervaart wanneer het zich vestigt, vaak het gevolg is van de verlossing van vijanden. Hierom passen onderstaande voorbeelden tevens onder de subparagraaf 4.1.1. Neem bijvoorbeeld Deut. 3:20; hier staat de wortel נוח in de context van de inname van het land Kanaän dat YHWH aan het volk gegeven heeft. De rust waarvan hier gesproken wordt, heeft alles te maken met de verlossing van militaire bedreigingen, met een leven in vrede.[102] Daarnaast heeft deze rust betrekking op het feit dat het volk na de inname van het land niet meer

[100] Walter Groβ, *Richter*, Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament 11 (Freiburg: Herder, 2009), 187.
[101] "Overgankelijk en onovergankelijk," Genootschap Onze Taal, geraadpleegd op 20 september, 2021, https://onzetaal.nl/taaladvies/overgankelijk-en-onovergankelijk.
[102] Eckhart Otto, *Deuteronomium 1,1-4,43*, Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament 7 (Freiburg: Herder, 2012), 491.

hoeft te reizen, maar zich kan vestigen en in Kanaän een bestaan op kan bouwen.[103]

Ook in Joz. 21:44 wordt de wortel נוח gebruikt wanneer het erover gaat dat het volk Israël zich vestigt in Kanaän, "overeenkomstig alles wat Hij hun vaderen gezworen had" (21:44; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). Deze 'rust' (נוח) heeft te maken met het feit dat het volk zijn vijanden met Gods hulp kon overwinnen,[104] en daarnaast met het gegeven dat het volk eindelijk op zijn eigen plek is (cf. vs. 43).

4.2.2.2 Neerzetten

De meest voorkomende betekenis van נוח in de Bijbel is 'neerzetten'. Dit is een transitief gebruik van de wortel נוח; wanneer de wortel gebruikt wordt, wordt hier een lijdend voorwerp bij geplaatst. Dit is bijv. het geval in Ex. 16:34, waar Aäron het gebod van Mozes navolgt en een kruik voor het aangezicht van de Heere neerzet (נוח). Ook in Deut. 26:4 is er sprake van een opdracht: de priester moet de korf neerzetten (נוח) voor het altaar van de Heere. In 1 Sam. 6:18 staat dat men de ark van de Heere neergezet (נוח) had op een grote steen. In 2 Kron. 4:8, tot slot, staat beschreven dat Salomo tien tafels in de tempel plaatst (נוח).[105] Wanneer men dus iets neerzet, laat men dat voorwerp rusten. Hiermee wordt geïmpliceerd dat het voorwerp daarvoor in beweging was, maar 'rust' wanneer het tot stilstand gebracht wordt.

4.2.2.3 Plaats van rust

Er zijn verschillende passages in de Bijbel waarin gesproken wordt van een plaats van rust (נוח).[106] In deze gevallen gaat het om een intransitief gebruik van het werkwoord; het volk leeft wel of niet in rust.

In Psalm 95 is sprake van een analogie: een overeenkomst tussen de 'rust na beweging/reizen' en de 'rust die gevonden kan worden bij God'. In de verzen 8-10 van deze psalm wordt verwezen naar de tijd waarin Israël 40 jaar door de woestijn zwierf. Hun gedrag in die tijd wordt hier afgewezen. Het volk stelde God op de proef, terwijl het Gods unieke recht is om het volk op de proef te stellen.[107] Hier werd aan de aanwezigheid van God getwijfeld (cf. Ex. 17:7).[108] God heeft in de woestijn gewalgd van het volk, omdat het niet deed wat God wilde en het recht

[103] Watts, *Isaiah 1-33*, 203.
[104] Butler, *Joshua*, 235.
[105] Brown, Driver en Briggs, *Hebrew and English*, 628.
[106] Brown, Driver en Briggs, *Hebrew and English*, 629.
[107] Baltzer en Hossfeld, *Psalms 2*, 461.
[108] Tate, *Psalms 51-100*, 502.

in eigen hand nam. In Psalm 95 wordt de metafoor van de reis gebruikt. Het volk zwierf door de woestijn zonder rust te hebben, zonder rechtvaardig te zijn. Daarom is een nieuw begin nodig.[109] God zegt vervolgens in vers 11 gezworen te hebben dat het volk Zijn rust ook nooit zal binnengaan, vanwege zijn wantrouwen tegenover Hem. 'Rust' (נוח) heeft hier betrekking op een plaats waar het volk kan wonen, waar het vrede, voorspoed en rust ervaart, mits het op God vertrouwt; deze plaats is de tempel.[110] De psalm geldt als een waarschuwing voor het volk, waarbij de boodschap van God is dat de Israëlieten de fouten die zij in het verleden gemaakt hebben, niet nog eens moeten maken.[111]

Eenzelfde situatie is te lezen in Mi. 2:10: "Sta op en ga weg, want dit is niet het land van de rust. Omdat het verontreinigd is, brengt het de ondergang" (vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). Het volk keert zich af van God en doet dingen die God niet goedkeurt (vs. 8-9). 'Rust' heeft hier te maken met het bereiken van Gods doel.[112] In deze beide gedeelten wordt een tegenstelling gemaakt tussen het wonen in rust (נוח) en het wonen in onreinheid. Bij het wonen in rust (נוח) hoort dat men zich overgeeft aan God, op Hem vertrouwt en Zijn wetten naleeft.

4.2.3 Rust als houding van de mens

4.2.3.1 Fysieke rust[113]

De wortel נוח wordt in de Bijbel een aantal keer gebruikt als het om het vierde gebod gaat, namelijk het houden van de sabbat. Onder andere in Deut. 5 worden de Tien Geboden beschreven. Bij het gebod van het houden van de sabbat wordt de wortel נוח gebruikt: "maar de zevende dag is de sabbat van de Heere, uw God. Dan zult u geen enkel werk doen, u, noch uw zoon, noch uw dochter, noch uw dienaar, noch uw dienares, noch uw rund, noch uw ezel, noch enig vee van u, noch uw vreemdeling, die binnen uw poorten is, opdat uw dienaar en uw dienares rusten (נוח) zoals u" (vs. 14; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). De rust die hier bedoeld wordt, heeft alles te maken met het verbod van werken dat gegeven wordt.[114] Doel hiervan is om de sabbatdag te heiligen, zoals God geboden heeft

[109] Baltzer en Hossfeld, *Psalms 2*, 461.
[110] Frank Lothar Hossfeld en Erich Zenger, *Psalmen 51-100*, Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament 20 (Freiburg: Herder, 2000), 663.
[111] Tate, *Psalms 51-100*, 502.
[112] Ralph L. Smith, *Micah-Maleachi*, Word Biblical Commentary 32 (Nashville: Thomas Nelson, 1984), 27.
[113] Dit aspect past ook binnen het semantische domein van 'rust versus beweging' (zie 4.2.2). Het is echter uitgebreider en bevat tevens andere soorten van activiteiten, waaronder het heiligen van de sabbat.
[114] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch*, 5:300.

(vs. 12).[115] In Ex. 23:12 staat hetzelfde gebod te lezen. Hier staat bij vermeld dat de rust (נוח) bedoeld is om op adem te kunnen komen. Ook God Zelf rustte (נוח) op de dag van de sabbat van Zijn scheppingswerk, en Hij heiligde deze dag (Ex. 20:11).

4.2.3.2 Psychische rust

De wortel נוח wordt in de Bijbel op enkele plekken gebruikt als het gaat om het aanduiden van psychische rust.[116] Zo bijv. in Jer. 45:3, waar staat: "Wee mij toch, want de Heere heeft aan mijn leed nog meer verdriet toegevoegd. Ik ben moe van mijn zuchten. Ik vind geen rust (נוח)" (vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). Het antoniem van נוח is hier o.a. verdriet, leed, zuchten.[117] Dit is tevens te zien in het Bijbelboek Job, waar bij de analyse van de wortel שׁקט ook al enige aandacht voor is geweest (zie 4.1.2.3). Job lijdt en vraagt zich af waarom hij niet dood is. Dan zou hij namelijk kunnen neerliggen en stil zijn (שׁקט), hij zou kunnen slapen en rust hebben (נוח). Job denkt in de dood rust te kunnen vinden van zijn lijden. Want in de dood, zo zegt hij, rusten de mensen van wie de kracht is uitgeput uit (נוח, Job 3:17). In de dood denkt Job verlost te zijn van zijn lijden, en dat zou voor hem rust betekenen. Job rust (נוח) nu echter niet (vs. 26).[118]

4.2.4 Rust als houding van God

4.2.4.1 Geruststellen

In Ex. 33:14 wordt de wortel נוח gebruikt met de betekenis van 'geruststellen'. De wortel is hier analogisch gebruikt: het volk Israël krijgt van God de opdracht van de berg Sinaï vandaan te trekken, nadat het tegen God heeft gezondigd door een gouden kalf te maken (33:1). De wortel past daarom binnen het domein van 'rust versus beweging/reizen'. God belooft hierbij een engel met de Israëlieten mee te zenden en de vijandelijke volken te verdrijven (vs. 2). Hijzelf zal echter niet meetrekken, omdat het volk zo halsstarrig is (vs. 3). Het volk schrikt hiervan, en heeft berouw. Mozes pleit voor het volk bij God, waarop God aan Mozes vraagt of Zijn aangezicht met hen mee moet gaan om hen gerust te stellen (נוח, vs. 14). Met andere woorden: God vraagt of Mozes bescherming verlangt van God Zelf. Mozes antwoordt hierop dat wanneer Gods aangezicht niet met hen mee zal

[115] Duane L. Christensen, *Deuteronomy 1-11*, Word Biblical Commentary 6a (Nashville: Thomas Nelson, 1991), 118.
[116] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch*, 5:300.
[117] "Jeremia," Centrum voor Bijbelonderzoek, geraadpleegd op 19 juni, 2021, https://online.studiebijbel.nl/a/#bWFpbi8xMDAwMDAxLzI0LzEwMzAyMTAvMy8xLzc5MC80NS9mYWxzZS9mYWxzZS9jb21tZW50YXJ5L1NCQ09U.
[118] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch*, 5:300.

trekken, hij niet met het volk verder wil trekken (vs. 15). Zonder de aanwezigheid van God kan het volk namelijk niet aan de reis beginnen; het volk zal zijn identiteit als 'heilig volk' en 'persoonlijk eigendom van God' (cf. 19:5-6) verliezen.[119] Zonder de aanwezigheid van God zal het volk niet tot zijn doel komen, namelijk de intocht in het beloofde land.[120]

4.2.4.2 Het rusten van de geest op iemand anders

In de Bijbel wordt de wortel נוח verschillende keren gebruikt als het gaat om een geest die op iemand rust.[121] In deze gevallen moet נוח dus vertaald worden als een hulpwerkwoord. In Num. 11:25, bijvoorbeeld, daalt God in een wolk neer. Hij spreekt tot de 70 oudsten van Israël, en Hij zonderde een deel van de geest die op Mozes was af, en droeg dat over op deze 70 mannen. Vervolgens profeteerden de mannen, doordat de Goddelijke Geest op hen rustte (נוח).[122] De theologische implicatie hiervan is dat God in beweging is, zoals de wind in beweging is. Nu en dan 'rust' Hij echter op een individu, wat betekent dat Hij deze persoon bijstaat. In 2 Kon. 2:15 is een dergelijke situatie te lezen. Elisa neemt de taak van Elia over, en wordt in zijn plaats profeet. Van Elisa wordt vervolgens gezegd dat de geest van Elia op hem rust (נוח). Hiermee wordt bevestigd dat Elisa de taak van Elia overgenomen heeft.[123]

4.2.5 De naam Noach

In de naam 'Noach' is de wortel נוח te lezen. In Gen. 5:29 wordt beschreven dat Noach geboren wordt en dat zijn vader Lamech hem zijn naam geeft. Opvallend is hier dat Lamech een verbinding legt tussen נוח (rust) en נחם (troosten[124]): "Deze zal ons troosten over ons werk en over het zwoegen van onze handen, vanwege de aardbodem, die door de Heere vervloekt is" (5:29; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010).[125] De naam 'Noach' drukt de hoop uit die zijn vader Lamech heeft.[126] In 6:6 zien we dat opnieuw de wortel נחם gebruikt wordt, maar

[119] John I. Durham, *Exodus*, Word Biblical Commentary 3 (Nashville: Thomas Nelson, 1987), 447.
[120] Durham, *Exodus*, 448.
[121] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch*, 5:302.
[122] Philip J. Budd, *Numbers*, Word Biblical Commentary 5 (Nashville: Thomas Nelson, 1984), 128.
[123] T.R. Hobbs, *2 Kings*, Word Biblical Commentary 13 (Nashville: Thomas Nelson, 1986), 22.
[124] Brown, Driver en Briggs, *Hebrew and English*, 637.
[125] Georg Fischer, *Genesis 1-11*, Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament 1 (Freiburg: Herder, 2018), 358.
[126] Gordon J. Wenham, *Genesis 1-15*, Word Biblical Commentary 1 (Nashville: Thomas Nelson, 1987), 165.

ditmaal heeft het de betekenis van 'berouw hebben[127]': "Toen kreeg de Heere er berouw over dat Hij de mens op de aarde gemaakt had" (6:6; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). God zegt in vers 7 de mens van de aardbodem te zullen verdelgen. Noach is de enige die ontkomt aan deze verdelging, want Noach 'vond genade in Gods ogen' (6:8). God geeft חן aan נח. De gelijkenis tussen deze woorden (חן, נח en נחם) is opvallend, met name als we kijken naar het eind van de geschiedenis van de zondvloed.[128] Noach bouwt hier een altaar voor de Heere en brengt daarop brandoffers (Gen. 8:20). Vervolgens ruikt God dit offer: וירח יהוה את־ריח הניחח. Opnieuw is hier een vorm van de wortel נוח te lezen (הניחח). Vaak wordt deze vorm vertaald met 'aangenaam'.[129] In dit geval is dit echter niet de juiste vertaling; de betekenis moet hier zijn dat het offer van Noach God tot rust brengt (נוח). De betekenis van de wortel נחם verandert hiermee; in plaats van dat God berouw heeft, heeft Hij nu mededogen en rust. Op deze manier vervult Noach wat zijn vader bij zijn geboorte voorspelde: Hij heeft rust gebracht (נוח) en hij heeft getroost (נחם). Gevolg is dat God afziet van een verdere vernietiging van de aarde; Hij sluit een verbond met Noach waarin Hij belooft dit niet nog eens te zullen doen (Gen. 8:21-9:17).[130] Door het gedrag van Noach, doordat hij rechtvaardig was voor God, is de wereld na de zondvloed klaar voor een nieuwe start. God heeft door Noach rust gebracht op aarde. De chaos is weggevaagd en de onrechtvaardigen zijn er niet meer. Ook God ziet dit als een nieuw begin, want net als tegen Adam zegt Hij nu tegen Noach: "Wees vruchtbaar, word talrijk en vervul de aarde!" (Gen. 1:28; 9:1; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010).[131]

4.2.6 Het gebruik van de wortel נוח in het Bijbelboek Jesaja

De wortel נוח komt in het Bijbelboek Jesaja een heel aantal keer voor. De wortel verschijnt drie keer in Jes. 14, het gedeelte dat in hoofdstuk 6 van deze scriptie nader onderzocht zal worden. Ook de wortel die in Jes. 30:15 naar voren komt, wordt later besproken (hoofdstuk 5). Deze gedeelten krijgen in deze subparagraaf dan ook geen plaats. Van de resterende wortels wordt in deze subparagraaf onderzocht of deze overeenkomen met het algemene gebruik ervan, zoals dat hierboven uiteengezet is.

In Jes. 25 gaat het over de verlossing van Israël. Er wordt veel gesproken in beelden; o.a. in vers 10, waar staat dat de hand van God zal rusten (נוח) op deze

[127] Brown, Driver en Briggs, *Hebrew and English*, 637.
[128] Wolde, "A Text-Semantic Study," 25.
[129] Brown, Driver en Briggs, *Hebrew and English*, 629.
Cf. Gen. 8:21; Ex. 29:18; Lev. 1:9 (vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010).
[130] Wolde, "A Text-Semantic Study," 26.
[131] Wenham, *Genesis 1-15*, 206-7.

berg. Eraan vooraf gaat een vers waarin beschreven wordt dat men God heeft verwacht, en dat men zich zal verheugen in Zijn heil / verlossing (vs. 9). Als gevolg hiervan rust Gods hand op de berg, wat betekent dat God het volk verlost en beschermt, o.a. tegen vijandelijke volkeren.[132] In Jes. 28:12 wordt ook over rust (נוח) als verlossing gesproken. God heeft rust beloofd aan het volk Israël. Hier wordt gedacht aan een veilig, permanent verblijf in het beloofde land.[133] Het gaat dus om verlossing uit de staat waarin het volk verkeert. God zegt tegen de leiders van het volk dat de manier om rust en veiligheid voor het land te verkrijgen, is door voor rust en veiligheid te zorgen voor de vermoeiden en behoeftigen van het volk. De leiders wilden echter niet luisteren, waardoor zij verpletterd zullen worden (vs. 14).[134]

Jes. 57:2 laat een dergelijke betekenis van de wortel נוח zien. Van de rechtvaardigen wordt gezegd dat zij zullen ingaan in de vrede, en zullen rusten (נוח) op hun slaapplaatsen. Dit staat in een sterke tegenstelling tot de volgende verzen uit dit hoofdstuk, waar een oordeel klinkt over de onrechtvaardigen, de mensen die zich van God afkeren. Vrede en rust worden in vers 2 aan elkaar gekoppeld, als een oorzaak-gevolg. Vanwege de vrede kunnen de rechtvaardigen rusten op hun slaapplaatsen. Watts stelt dat de vrede betekent dat een gezonde sociale orde terugkeert, evenals een rechtvaardige toepassing van de wet.[135] Volgens Blenkinsopp en Paul, Van den Brink en Bette betekent het 'rusten (נוח) op hun slaapplaatsen' mogelijk dat de rechtvaardigen sterven, waardoor ze aan het kwaad om hen heen ontkomen en een 'vredige' dood slapen.[136]

In Jes. 32:18 is tevens een verband te zien tussen vrede en rust (נוח). Hier wordt een belofte gedaan door God, met betrekking tot Zijn volk. "Mijn volk zal verblijven in een woonplaats van vrede, in veilige woningen, in oorden van zorgeloze rust (נוח)" (vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). In het vers dat daarop volgt wordt beschreven dat als men afdaalt, de stad zal wegzinken. Men moet dus op de juiste plek blijven, dicht bij God. Dan zal het goed gaan en zal er vrede zijn. Volgens Roberts verwijst de auteur van het gedeelte hiermee naar Jes. 28:12 en Jes. 30:15 en herhaalt hij de bewering dat de ware manier om te komen tot veiligheid, vrede en welzijn, is door gerechtigheid en rechtvaardigheid voor anderen te bewerkstelligen. De rust (נוח) waarvan hier gesproken wordt, duidt dan

[132] Roberts, *First Isaiah*, 323-24.
[133] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 427.
[134] Roberts, *First Isaiah*, 351.
[135] Watts, *Isaiah 34-66*, 257.
[136] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 152.
Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 717.

ook op het vertrouwen en de zorgeloosheid die geworteld zijn in Goddelijke gerechtigheid en het product zijn van rechtvaardigheid.[137]

Een situatie in Jesaja waarin de wortel נוח op zich een positieve betekenis heeft, maar waar duidelijk blijkt dat verkeerde mensen of volkeren die rust niet ten deel zal vallen, staat beschreven in Jes. 23:12. De inwoners van Fenicië zullen geen rust (נוח) hebben, wat betekent dat ze niet zullen ontkomen aan het oordeel van God (vs. 9).[138] Een situatie waarin de wortel נוח een negatieve lading heeft, doet zich voor in Jes. 30:32, waar staat dat God Zijn staf laat rusten (נוח) op Assyrië, wat betekent dat Assyrië verpletterd zal worden (vs. 31) vanwege Gods toorn (vs. 30). Een scherp contrast is te zien wanneer men dit vergelijkt met de Geest van God die op iemand rust (zie 4.2.4.2) of het rusten van Gods hand op iets of iemand (zie boven). Het rusten van Gods staf op Assyrië heeft duidelijk een negatieve lading, terwijl het rusten van Gods Geest op mensen een uiting is van Gods steun en het rusten van Gods hand mensen bevrijdt.. Deze aspecten zijn te zien als metaforen voor resp. oorlog en vrede. Eenzelfde negatief gebruik van de wortel נוח is te zien in Jes. 28:2, waar staat dat God iemand is Die de 'trotse kroon van de dronkaards van Efraïm' hardhandig ter aarde werpt (נוח), zoals een watervloed. Ook in dit geval is het gebruik van נוח niet positief, maar heeft het juist te maken met het oordeel van God over volken of individuen. God wil dat er op Hem vertrouwd wordt.[139]

Het gebruik van de wortel נוח in verband met een geest die rust op een persoon, wordt in Jesaja ook gebruikt. Hier gaat het om de Geest van God die rust geeft.[140] In Jes. 11:2 wordt beloofd dat er iemand zal komen op wie de Geest van God zal rusten (נוח); de Geest van wijsheid en inzicht, de Geest van raad en sterkte, de Geest van de kennis en de vreze van God. Deze persoon zal rechtvaardig zijn en de goddelozen doden (vs. 4). Het rusten (נוח) van Gods Geest is in dit geval dus positief; het geeft verlossing en bewerkstelligt vrede.[141]

In dit verband is Jes. 63:14 te noemen, waar geschreven staat dat de Geest van God rust (נוח) heeft gegeven aan het volk Israël. Er wordt teruggedacht aan de tijd dat het volk met Mozes in de woestijn was. God zorgde daar voor de Israëlieten,

[137] Roberts, *First Isaiah*, 417.
[138] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 379.
[139] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 423.
[140] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörtbuch*, 5:299.
[141] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 269.

en leidde hen hier veilig doorheen (vs. 12-14). Ook hier heeft de betekenis van נוח als ‘rust’ te maken met Gods verlossing en de vrede die daaraan verbonden is.[142]

De betekenis van de wortel נוח als ‘neerzetten’ komt in Jesaja één keer voor, namelijk in Jes. 46:7. Daar gaat het om een afgod die aanbeden wordt. Zij (de afgodendienaars) zetten hem op zijn plaats (נוח). Vervolgens beweegt de afgod niet, waarmee gezegd wil worden dat hij niets kan doen om te verlossen.[143]

[142] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörtbuch*, 5:*302*.
[143] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 615.

5. Narratieve analyse van Jesaja 30:15

כי כה אמר אדני יהוה קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם
ולא אביתם:

Want zo zegt de Heere Heere, de Heilige van Israël: door terugkeer en rust zullen jullie verlost worden, in stilte en in vertrouwen zal jullie kracht zijn. Maar jullie wilden niet. (Jes. 30:15)

Omdat de kerntekst van dit onderzoek in een groter verband ligt, is er een perikoop gekozen die in dit onderzoek nader verkend zal worden. Het gaat om Jesaja 30:1-17. Deze perikoop is gekozen, omdat in Jes. 28-35 een afwisseling plaatsvindt tussen oordeel- en heilswoorden. In Jes. 30:1-17 worden oordeelswoorden gesproken. De verzen voor en na dit gedeelte bevatten zogenaamde heilswoorden. Onderstaand schema illustreert dit, dat in paragraaf 5.1 nader toegelicht zal worden.

| | | |

hoofdstukken 28-35 bevinden zich in totaal zes zogenaamde 'wee-uitspraken', waarvan er vijf gericht zijn tegen het volk Israël.[146] De wee-uitspraken zijn geen aankondigingen van herstel, nieuw leven of hoop. Juda heeft geen politieke toekomst, bezien vanuit het handelen van het volk zelf. De situatie lijkt hopeloos. Op elk van deze wee-uitspraken volgt echter een belofte van herstel; door God is er wél hoop, omdat Hij het volk niet in de steek zal laten.[147]

Dit is bijvoorbeeld het geval in hoofdstuk 28. De wee-uitspraak in vers 1-4 is gericht tegen Samaria en zijn politieke leiders. Als onderbreking van de tirade geven de verzen 5 en 6 een weergave van de toekomst waarin JHWH met het herstelde Israël een relatie heeft.[148] Vervolgens keert de tirade zich in de verzen 7-15 tegen de leiders van Juda. Er wordt een perspectief gegeven op een toekomst waarin gerechtigheid zal zegevieren (vs. 16-17).[149] Nogmaals klinken woorden van oordeel over de Israëlieten in de verzen 18-29, vanwege hun weinig vertrouwen op God.[150] Deze afwisseling van oordeel- en heilswoorden zet zich voort in hoofdstuk 29, dat eveneens begint met een 'wee-uitspraak'. Opnieuw is het Jeruzalem over wie in de verzen 1-4 een oordeel uitgesproken wordt. In de verzen 5-8 echter, wordt het volk plotseling verlost.[151] In de verzen 9-14 klinkt wederom een oordeel over Jeruzalem.[152] Dan is in vers 15 de derde 'wee-uitspraak' te lezen, die opnieuw vrij snel gevolgd wordt door het vooruitzicht van omkeer in de verzen 17-24.[153] Deze lijn zet zich door in de hoofdstukken 30-35, zoals in het schema van Berges te zien is.

5.2 Verteller en geadresseerden in de directe context van Jesaja 30

Zoals uit hoofdstuk 3 reeds gebleken is, is Jesaja de verteller van het gelijknamige Bijbelboek. In hoofdstuk 30:1-17 beschrijft hij zijn visioen vanuit de derde persoon. In het betreffende gedeelte geeft de profeet de uitspraken van God weer; dit doet hij door middel van de directe rede. God houdt een monoloog, waarvan de woorden weergegeven worden door Jesaja. Dat blijkt uit de woorden "spreekt de Heere" (vs. 1), "zo zegt de Heilige van Israël" (vs. 12), en "want zo zegt de Heere Heere, de Heilige van Israël" (vs. 15). Jesaja is de directe verteller van de boodschap van God; hij geeft Gods woorden door. Hierdoor is God indirect de

[146] Watts, *Isaiah 1-33*, 421.
[147] Watts, *Isaiah 1-33*, 352.
[148] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 387.
[149] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 392.
[150] Watts, *Isaiah 1-33*, 370-71.
[151] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 400.
[152] Watts, *Isaiah 1-33*, 385.
[153] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 407.

eigenlijke Verteller, maar omdat Hij zelf een functie heeft in het verhaal, is Hij een *interne* Verteller.

God spreekt in dit Bijbelgedeelte tot 'de opstandige kinderen' (vs. 1). Met deze mensen wordt het volk van Juda bedoeld.[154] In de verzen 1-5 spreekt God tot een deel van dit volk in de tweede persoon meervoud. God spreekt het volk aan en wil het duidelijk maken dat het geen nut heeft om de toevlucht bij Egypte te zoeken. Dit maakt Hij duidelijk door over het andere deel van het volk te spreken (in de derde persoon meervoud) dat al wél naar Egypte is gegaan om hulp te zoeken ("Zij gaan om af te dalen naar Egypte", vs. 2). God beschrijft hoe dit afvallige deel van Juda handelt en Jesaja probeert het andere deel van het volk over te halen om hier niet in mee te gaan. In vers 6-7 vindt vervolgens een kanteling plaats, waarin de focus ligt op de Judeeërs die onderweg zijn naar Egypte. Opnieuw spreekt God, door de mond van Jesaja, in vers 8 rechtstreeks tot het volk dat nog niet de overstap naar Egypte heeft gemaakt. Jesaja krijgt het bevel van God om de woorden die God zojuist gesproken heeft in hun (de Judeeërs') bijzijn op te schrijven, zodat het niet vergeten wordt. Dat het Jesaja is die dit bevel krijgt, wordt duidelijk door het gebruik van de imperatief 2^{e} persoon enkelvoud: כתבה. Hij is hier dus de geadresseerde (vs. 8).

Dit deel van het volk dat nog niet in Egypte is, maar daar wel naartoe wil, wordt een opstandig volk genoemd; kinderen die niet bereid zijn te luisteren naar de wet van God (vs. 9). Zij worden in de verzen 12-17 aangesproken in de tweede persoon meervoud; God spreekt rechtstreeks tot het volk, door de mond van Jesaja. Jesaja heeft hier dus de opdracht gekregen om Gods woorden aan het volk te verkondigen. Deze woorden staan haaks op de ideeën van het volk zelf. Sterker nog, God spreekt door Jesaja veroordelende woorden tot het volk.

Dat Jesaja deze woorden door moest geven, zal niet makkelijk voor hem geweest zijn. Het is aannemelijk te denken dat Jesaja in deze rol niet erg populair was bij het volk. Het volk dacht het immers wel zonder God te kunnen redden (vs. 9). Het verwerpt zelfs het woord van de Heere (vs. 12). Dat Jesaja het nu de les leest en namens God vertelt wat het fout doet en wat het in plaats daarvan zou moeten doen, is waarschijnlijk niet wat het volk op dat moment zou willen horen.

5.3 Structurele kenmerken in het plot van Jesaja 30: herhaling en beeldspraak

[154] Roberts, *First Isaiah*, 382.

Jesaja 30:1-17 kent een aantal kenmerken aan de hand waarvan de structuur van het gedeelte vorm krijgt. De verteller maakt verschillende malen gebruik van herhalingen en beeldspraak. In vs. 1 klinkt het woord 'wee', een woord dat in het Bijbelboek Jesaja meerdere malen voorkomt. Tevens in vers 1, en daarnaast in vers 12 en 15, wordt aangegeven dat God spreekt. Dit is een manier om de perikoop in te delen.[155] De verzen 2, 3 en 5 bevatten tevens een herhaling. Vers 6 en 7 bevatten verschillende uitingen van beeldspraak. In de verzen 8-12 komen meerdere herhalingen voor, die gevolgd worden door uitspraken van tegengestelde beeldspraak in de verzen 13 en 14. In vers 15 klinkt een herhaling. De verzen 16 en 17 bevatten, tot slot, opnieuw beeldspraak. In de volgende sub-paragrafen wordt een aantal van deze structurele kenmerken verder uitgewerkt, om tot een beter inzicht in de structuur van Jes. 30:1-17 te komen.

5.3.1 Herhaling als plot-structuur in Jesaja 30

Zoals reeds vermeld is een terugkerend plot in het Bijbelboek Jesaja dat het volk Israël God verlaat, dat God vervolgens dreigt met een oordeel en dat er sprake is van voorspoed wanneer het volk tot Hem terugkeert.[156] Ook in Jes. 30 is (een gedeelte van) een dergelijk plot te onderscheiden. Het volk van Juda is opnieuw van plan om zijn eigen redding te bewerkstelligen, zonder de hulp van God daarbij te vragen (vs. 1). God geeft daar vervolgens een oordeel over (vs. 12-17). In de verzen die volgen op ons tekstgedeelte, wordt beschreven dat God Israël toch zal verlossen (vs. 18-33). [157]

Het probleem dat voorafgaat aan dit tekstgedeelte is dat het volk van Juda een verbond heeft gesloten met Assyrië. In eerste instantie leek dit een goed idee, omdat het bondgenootschap Juda bescherming bood. Nu zit het volk echter in de problemen, omdat het in opstand is gekomen tegen Assyrië en het verbond wil verbreken. Assyrië maakt zich op tegen Juda om de controle weer terug te nemen. Het volk raakt in paniek. Het zal immers nooit bestand zijn tegen een grootmacht als Assyrië. Het zoekt wanhopig naar een oplossing. In hoofdstuk 30 komt er een subplot aan de orde. Een deel van het volk besluit bescherming te zoeken bij Egypte. Egypte is bekend vanuit de Bijbel, en wordt over het algemeen niet als positief weergegeven. Denk bijvoorbeeld aan het verhaal van de slavernij en de uittocht dat beschreven staat in Exodus. In eerste instantie leek het volk in Egypte een goede plek gevonden te hebben ten tijde van de hongersnood die er was in Kanaän (cf. Gen. 47), totdat het door de Egyptenaren onderdrukt werd en het land

[155] John W. Olley, "Hear the Word of YHWH," *Vetus Testamentum* 43 (1993): 34, geraadpleegd op 17 september, 2021.
[156] Georg Fohrer, "Jesaja 1," 253.
[157] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 420.

wilde verlaten. De farao wilde het volk niet laten gaan, maar wilde dat het in zijn land bleef, zodat het volk hem kon dienen (Ex. 5: 1-5). Ook in Jes. 30 wordt niet op een positieve manier over Egypte gesproken. Dat blijkt al uit het eerste woord van het hoofdstuk: "Wee". Jes. 30 is hiermee de vierde in een rij van vijf wee-uitspraken. Het gedeelte is hierdoor duidelijk gescheiden van de voorgaande en de daaropvolgende hoofdstukken, maar staat er anderzijds ook mee in verbinding, omdat ook in dit hoofdstuk een reden wordt genoemd van onheil over het volk Israël. De verteller maakt verschillende malen gebruik van herhalingen, om te benadrukken dat het volk van Juda er geen goed aan doet om zijn heil bij Egypte te zoeken. Zo bijvoorbeeld in vers 3: "Maar de sterkte van de farao zal voor u tot schaamte zijn, en het zoeken van de toevlucht in de schaduw van Egypte tot smaad". Dit is in zichzelf al een herhaling, maar dit wordt daarnaast nogmaals benoemd in vers 5.

Naast het volk van Juda, Assyrië en Egypte speelt ook God een grote rol in Jes. 30. In het tekstgedeelte wordt drie keer aangegeven dat Hij het is Die spreekt (vs. 1, 12 en 15). Het noemen van het feit dat het God is Die spreekt, verdeelt de tekst onder in verschillende delen.[158] Vanaf vers 1 spreekt God over de opstandigheid van het volk van Juda. Hij staat als het ware tegenover het volk, en bekritiseert zijn daden hevig. "Wee de opstandige kinderen, om een plan te maken, maar niet vanuit Mij; om een plengoffer uit te gieten, maar niet (vanuit) Mijn Geest". Ook hier maakt de verteller gebruik van een herhaling, om te benadrukken wat God hier zegt. God zou willen dat het volk bij Hem te rade ging voor een oplossing voor zijn probleem. Dat doet het echter bewust niet (vs. 11).

5.3.2 Beeldspraak en betekenis in Jesaja 30

Het grote plot is tot een probleem geworden. De (verbreking van) het verbond met Assyrië zal naar alle waarschijnlijkheid tot gevolg hebben dat er een oorlog uit zal breken. Een oorlog brengt chaos en lijden met zich mee! Vanwege deze dreiging wordt Egypte bij het verhaal betrokken, om hier mogelijk een oplossing in te bieden. In 5.3.1 werd al aangegeven dat dit niet de oplossing is die God in gedachten heeft. Het volk 'schuilt bij de sterkte van farao' en 'zoekt de toevlucht in de schaduw van Egypte' (vs. 2). Dit is een bekrachtiging van het feit dat het volk militaire steun zoekt bij Egypte voor hun opstand tegen Assyrië. [159] De woorden 'schuilplaats' (מעוז) en 'schaduw' (צל) worden in de Psalmen veel gebruikt (Ps. 17:8; 27:1; 28:8; 80:11; 91:1; 121:5). Zij worden in deze gevallen op

[158] Olley, "Hear the Word," 34.
[159] Roberts, *First Isaiah*, 382.

een positieve manier gebruikt in verband met God. Hij is het Die beschermt.[160] In dit geval vertrouwen de Judeeërs echter niet op God, maar op Egypte en de farao. Dit lijkt vanuit hen bezien een goed idee, maar God maakt duidelijk dat het geen goed plan is. De schuilplaats van Egypte en de toevlucht die er is bij God zijn twee tegengestelde dingen. De schuilplaats van Egypte is geen plaats waar het volk Israël werkelijk veilig is. Het is een valse hoop die de Israëlieten koesteren. Egypte is een valse bron van hoop. Het gebruik van woorden als 'schuilplaats' en 'schaduw' in dit gedeelte heeft een cynische ondertoon.

Desalniettemin trekt het volk door de Negev naar Egypte. Dit is de kortste weg, maar ook de meest gevaarlijke, omdat daar leeuwin en leeuw, adder en vliegende draak wonen. Dit symboliseert dat de reis van de Judeeërs een hachelijke onderneming is. Allereerst omdat de reis ontzettend gevaarlijk is. Maar daarnaast is het een hachelijke onderneming omdat alles voor niets zal zijn. Egypte zal vergeefs en voor niets helpen (vs. 7).[161]

Vanaf vers 12 spreekt God over het gevolg van deze afvalligheid van het volk. God wil Zijn volk Zelf beschermen; in vers 15 geeft Hij de oplossing. "Door terugkeer en rust zullen jullie verlost worden, in stilte en in vertrouwen zal jullie kracht zijn". Het volk geeft hier geen gehoor aan, maar stelt zijn vertrouwen op 'snelle paarden' (vs. 16), het symbool van militaire trots.[162] Het volk vertrouwt op zijn eigen tactische bewegingen.[163] Het zal echter op de vlucht slaan wanneer het merkt dat zijn achtervolgers nog sneller zijn, waardoor het een hol en leeg symbool wordt dat geen betekenis heeft (vs. 17).[164]

5.3.3 Tegengestelde beeldspraak van rust en stilte in Jesaja 30

Zoals uit het overzicht van het plot en de structuur in de voorgaande sub-paragrafen gebleken is, heeft vers 15 van Jes. 30 de bedoeling een oplossing te bieden in het verhaal rondom Juda dat problemen heeft met Assyrië en daardoor steun wil zoeken bij Egypte. De tegenstelling van de stilte en de rust die in vers 15 beschreven staan, komen feitelijk door heel de perikoop heen terug.

In vers 7 noemt God het land Egypte 'Rahab' (רהב). Rahab wordt vaker genoemd in de Bijbel. Het staat bekend als een zeemonster, door o.a. Ezechiël in verband

[160] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 449.
[161] Roberts, *First Isaiah*, 385-86.
[162] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 418.
[163] Roberts, *First Isaiah*, 390.
[164] Watts, *Isaiah 1-33*, 397.

gebracht met Egypte (cf. Ezech. 29:3; 32:2).[165] De zee is altijd in beweging en houdt zich nooit stil. Rahab wordt als de tegenstelling van Gods stilte en rust gezien. Brown, Driver en Briggs geven als betekenis van Rahab: stormachtig, onstuimig, luidruchtig.[166] In Psalm 89:11 wordt ook over Rahab gesproken. Hier wordt vermeld dat God Rahab heeft verbrijzeld. God heeft haar overwonnen. Dit maakt haar inactief; ze kan geen kwaad meer doen.[167] Datzelfde beeld wordt hier in Jesaja gebruikt: Rahab blijft stilzitten (שׁקט). Waar zij eerst onrustig was en hevig bewoog, kan ze zich nu niet meer bewegen en zit ze stil. Hier is een semantische connectie te zien met de wortel נוח, wat tevens betekent dat er geen beweging is, dat men stilzit (שׁבת). Gevolg daarvan is hier dat Rahab ook geen geluid meer maakt. De stilte en de rust komen blijkbaar van God. Dat blijkt uit dit vers, maar dat blijkt eveneens uit vers 15. In terugkeer en vertrouwen én in stilte en rust zal namelijk de redding van de Judeeërs liggen, spreekt God in dit betreffende vers. God is blijkbaar niet een God die met veel lawaai en bombarie Zijn daden uitvoert. Nee, om God heen is rust en stilte, als blijk van vredigheid. Er is een zekere ironie op te merken in het feit dat Rahab stil gemaakt is door God. Ondanks deze stilte wordt het de Judeeërs namelijk alles behalve aangeraden om naar Egypte toe te gaan. Egypte staat als het ware onder de macht van God, waardoor het enige goede dat de Judeeërs kunnen doen, is naar deze machtige God te gaan. Alleen daarin zal hun redding liggen, alleen daardoor kunnen ook zij 'stil gemaakt worden' en vrede ondervinden.

Jesaja gebruikt het beeld van een scheur in een hoge muur, die steeds wijder wordt waardoor de muur uiteindelijk in elkaar stort. Ook spreekt hij van een pottenbakkerskruik die gebroken wordt (30:13-14). Met deze beelden wil de verteller zeggen dat het volk Juda met zijn plan uiteindelijk bedrogen uit zal komen. Als de muur instort, of als de pottenbakkerskruik breekt, zal er niet één stukje overblijven dat groot genoeg is om gebruikt te kunnen worden.[168] Het instorten van een muur brengt enorm veel lawaai met zich mee. Hetzelfde geldt voor het stukbreken van een pottenbakkerskruik. Dit lawaai staat in tegenstelling tot de rust en de stilte waarvan gesproken wordt in vers 15. Wat een verschil! Het kabaal wordt beschreven als een gevolg van de eerdere onrust onder de Judeeërs. De Judeeërs hadden besloten om niet stil te zitten, om niet rustig te blijven, maar zij gingen zelf oplossingen bedenken. Gevolg hiervan is niet dat ze rustig werden. Nee, het gevolg is dat er alleen maar meer onrust komt. Het komt tot zijn

[165] John Gray, "The Kingship of God in the Prophets and Psalms," *Vetus Testamentum* 11 (1961): 5, geraadpleegd op 6 oktober, 2021.
[166] Brown, Driver en Briggs, *Hebrew and English*, 923.
[167] Watts, *Isaiah 1-33*, 396.
[168] Watts, *Isaiah 1-33*, 396.

hoogtepunt bij de vergelijking met de instortende muur en het breken van de kruik. Wat kan immers minder vredig en stil zijn dan zo'n explosie? Het plan dat de Judeeërs hebben is niet wat God wil. Dat laat Hij merken door dit keer niet in stilte en rust te handelen, maar met lawaai te laten merken dat dit niet de weg is die Hij wil dat er gegaan wordt.

5.4 Rust en stilte in het narratief van Jesaja 30:15

In Jes. 30:15 wordt de wortel נוח gebruikt, wat ik vertaald heb met 'rust'. Wanneer we de semantische analyse uit hoofdstuk 4 bekijken, zijn er een aantal zaken die op dit vers van toepassing zijn. Allereerst het aspect van vrede en verlossing. Dit staat al letterlijk in het vers: "door terugkeer en rust zullen jullie *verlost* worden". Verlost van de vijanden, verlost van de dreiging. Verlost van oorlog, ook. Het is God die deze bevrijding kan en wil schenken, zoals dat ook in de gedeelten die genoemd zijn in hoofdstuk 4 steeds het geval was. De enige voorwaarde is dat het volk terugkeert tot God en *rust*. De rust waarvan hier gesproken wordt, is, samen met de terugkeer, de voorwaarde van de verlossing die bewerkstelligd kan worden door God. Het volk moet niet op eigen kracht vertrouwen en zeker niet denken dat het alles alleen op kan lossen. Nee, het volk moet terugkeren tot God en rustig zijn, waarmee bedoeld wordt dat het zijn eigen plannen laat varen en God laat doen wat Hij kan en wil doen. Het is een houding die het volk aan moet nemen.[169] Gods bevel in vers 15 om stil en rustig te zijn, heeft retorische en symbolische kracht. "Wees stil en rustig" staat tegenover de situatie van oorlog, van chaos (Rahab), van onderdrukking, etc. Door beide kanten te benoemen, wil God de noodzaak van Zijn oproep aan het volk duidelijk maken! Het element van vertrouwen, dat in het volgende deel van het vers expliciet genoemd wordt, zit ook in de wortel נוח. Het is niet voor niets dat God 'de Heilige van Israël' genoemd wordt: God is betrokken op Zijn volk, daarom moet het naar Hem terugkeren.[170] God is tevens soeverein; Hij is de machtigste op de aarde. Daarom moet het volk zijn problemen uit handen geven en rustig zijn (נוח) want God staat erboven en zal alles ten goede keren.

De stilte (שׁקט) die genoemd wordt, drukt tevens vertrouwen op God uit.[171] Deze stilte staat tegenover de hectische en angstige tijd van politieke omstandigheden. Als het volk op God zou vertrouwen, zou het zich geen zorgen hoeven maken over de dreiging van Assyrië. Ook met betrekking tot de wortel שׁקט in deze context zijn er enkele lijnen te trekken met de semantische analyse uit hoofdstuk

[169] Brown, Driver en Briggs, *Hebrew and English*, 629.
[170] John N. Oswalt, *The Holy One of Israel: Studies in the Book of Isaiah* (Cambridge: James Clarke, 2014), 42-43, RUQuest.
[171] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 453.

4. Allereerst valt op dat in Psalm 76:9 tevens de wortel שׁקט gebruikt wordt; in de psalm wordt beschreven dat men stil is als blijk van ontzag voor God. God is namelijk Degene Die regeert en Die ‘een oordeel uit de hemel’ kan laten komen. In het geval van Jes. 30:15 zou dit oordeel voor de vijanden van Juda kunnen zijn, mits de Judeeërs zich overgeven aan God. Hij is Degene Die heel de aarde regeert. Uit Jes. 30 blijkt dat ontzag voor God daarom op zijn plaats zou zijn. Stilte zou voor een verlossing van de vijanden zorgen; stilte zou voor vrede zorgen. Stilte zou een tegenstelling zijn van de oorlog en de chaos die er daarvoor was. Daarnaast bevat Jes. 7:4 eenzelfde betekenis van שׁקט als het vers waar het nu om gaat. De wortel שׁקט staat daar gelijk aan het ‘niet bang zijn voor de legers van Assyrië’. Ook in Jes. 30:15 is dat het geval; het volk moet stil zijn, vertrouwen op God en niet bang zijn voor de legers van Assyrië, juist omdat het God is Die daar de macht over heeft.

6. Narratieve analyse van Jesaja 14:7

נחה שקטה כל הארץ פצחו רוה׃

Heel de aarde is in rust (נוח) en is stil (שׁקט). Men barst uit in gejuich. (Jes. 14:7)

In dit hoofdstuk wordt een narratieve analyse gegeven van Jesaja 14:1-7, met als doel de analyse van het sleutelvers (Jes. 30:15) te onderbouwen. Voor Jes. 14:7 is gekozen omdat ook in dit vers de twee wortels שׁקט en נוח naar voren komen. Daarnaast kennen de narratieve context en de narratieve kenmerken, zoals in het vervolg van dit hoofdstuk uitgewerkt zal worden, een vergelijkbare interpretatie van de wortels, en ondersteunen zij de betekenissen ‘stilte’ en ‘rust’ met betrekking tot een oproep tot vertrouwen op God, zoals die in het voorgaande hoofdstuk naar voren kwamen.

Jes. 14:1-7 bevat een beschrijving van hoe God het volk Israël zal bevrijden van zijn vijanden. Waar hier in vers 1 en 2 in algemene zin over gesproken wordt, verschuift dit in vers 3 naar een specifieke vijand, namelijk Babel. Uiteraard is ook deze perikoop deel van een groter geheel. Over het algemeen wordt Jesaja 13-23 gezien als een reeks hoofdstukken die bij elkaar horen, waarbinnen hoofdstuk 14 valt. Vriezen en Van der Woude geven deze hoofdstukken de naam *profetieën tegen de volkeren*.[172] Dit is een toepasselijke naam, wat blijkt uit de context van Jesaja 14 (zie paragraaf 6.1).

6.1 De context van Jesaja 14

Hoewel de hoofdstukken 13-23 tevens aanklachten bevatten die gericht zijn tegen degenen die in Jeruzalem aan de macht zijn (22:1-25), behelzen de hoofdstukken met name profetieën tegen vreemde, buitenlandse landen en volken.[173] Hoofdstuk 13:1-22 bevat een gedicht of lied dat zingt over de ondergang van Babel. Er wordt een visioen beschreven over God Die ervoor zal zorgen dat Babel met al zijn inwoners zal worden verwoest.[174] Na het spotlied op de koning van Babel in hoofdstuk 14:1-23, vindt er opeens een verschuiving plaats. Vanaf vers 24 is niet Babel het lijdend voorwerp, maar Assyrië. God heeft het plan Assyrië eigenhandig te verwoesten.[175] Vervolgens wordt vanaf vers 28 tot het einde van hoofdstuk 14 een profetie over Filistea verhaald, waarin voorzegd wordt dat God

[172] Vriezen en Van der Woude, *Oudisraëlitische*, 260.
[173] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 271.
[174] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 276.
[175] Watts, *Isaiah 1-33*, 185.

ook (het land van) de Filistijnen zal verwoesten.[176] Hoofdstuk 15 en 16 bevatten tevens een profetie over een bepaald volk; dit keer is het het lot van Moab dat besproken wordt. Moab zal worden verwoest; er zullen niet veel inwoners overblijven, en het zal weinig betekenis meer hebben (16:14). In hoofdstuk 17 bevatten de verzen 1-3 een gedicht over de val van Damascus, de hoofdstad van Syrië.[177] Daarnaast wordt er in hoofdstuk 17 een reflectie geboden op het gedrag van Israël en wordt Jeruzalem vermaand, omdat zijn inwoners God vergeten (vs. 10).[178] Hoofdstuk 18 bevat een profetie tegen Ethiopië, ook wel Cusj genoemd. In de verzen 3-6 wordt deze profetie uitgebreid naar alle inwoners van de wereld; men moet wachten op een boodschap van God, welke op deze genoemde verzen volgt.[179] Ook hoofdstuk 19 bevat een profetie tegen een vreemd land; dit keer is het Egypte waarvan voorzegd wordt dat het ontzet zal zijn vanwege de komst van God (vs. 1). God kondigt conflicten en de komst van een wrede koning aan (vs. 2-4). Er wordt tevens een droogte voorspeld waardoor er een economische ramp zal komen (vs. 5-10), en er wordt een rede gevoerd tegen de raadgevers van de farao (vs. 11-15).[180] Het hoofdstuk sluit af met een aanbidding van de God van Israël.[181] Hoofdstuk 20 vormt een vervolg op de twee voorgaande hoofdstukken, omdat dit hoofdstuk de val van Egypte en Cusj voorspelt. Het laat zien dat steun op deze volkeren voor Juda/Israël niet tot voordeel zal zijn.[182] Hoofdstuk 21 bevat profetieën over respectievelijk Babel (vs. 1-10), Edom (vs. 11-12) en Arabië (vs. 13-17).[183] Ook dit keer zijn het profetieën die een negatieve lading met zich meebrengen; dat laten een aantal uitspraken zien, waaronder "Gevallen is Babel" (vs. 9), "Nog binnen een jaar … zal het met al de luister van Kedar gedaan zijn" (vs. 16; vgl. de Herziene Statenvertaling, 2010). In Jes. 22 volgt opnieuw een profetie. Opvallend is dat deze profetie gericht is tot Jeruzalem. Dit is daarom de enige profetie die niet gericht is tot een buitenlands volk.[184] Deze profetie wordt gevolgd door een profetie over Sebna en Eljakim (22:15-25), resp. de adviseur van Hizkia op politiek gebied en diens opvolger. De regering handelt niet op een goede manier (vs. 14) d.w.z. tegen Gods wil, en daarom zal deze ineenstorten (vs. 25).[185] Jes. 23 sluit de rij van de profetieën over de volkeren. Deze laatste profetie is gericht tegen Tyrus. Net als 8 van de zojuist genoemde profetieën begint ook

[176] Watts, *Isaiah 1-33*, 185.
[177] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 303.
[178] Watts, *Isaiah 1-33*, 235-40.
[179] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 309.
[180] Watts, *Isaiah 1-33*, 252.
[181] Watts, *Isaiah 1-33*, 256.
[182] Watts, *Isaiah 1-33*, 266.
[183] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 271.
[184] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 333.
[185] Watts, *Isaiah 1-33*, 289.

deze profetie met ‘de last’ (משא) over Tyrus, wat duidt op een dreiging van Goddelijk oordeel. Dat is wat er in al deze profetieën naar voren komt: God spreekt tot de verschillende landen om hen te waarschuwen voor het komende oordeel, vanwege hun zondige gedrag.[186]

6.2 Verteller en geadresseerden in de directe context van Jesaja 14

Het analyseren van de verteller en de geadresseerden in dit Bijbelgedeelte is een complexe zaak. In hoofdstuk 14:1-2 geeft Jesaja, de verteller, een beschrijving van iets dat in de toekomst zal gebeuren met het volk Israël en de volken om hen heen. Vanaf vers 3 wordt het volk Israël aangesproken in de tweede persoon enkelvoud. Vervolgens wordt in vers 4 aangekondigd dat het volk in de toekomst een spotlied aan zal heffen op de koning van Babel, en er wordt weergegeven wat het in dat spotlied zal zeggen (vs. 8-21). Hier wordt gebruik gemaakt van de directe rede; er wordt letterlijk weergegeven wat het volk zal zingen. Jesaja is de eigenlijke verteller van dit spotlied, hoewel Israël de woorden volgens hem van hem over zal nemen (“en u zult zeggen”, vs. 4). Israël zou hier daarom ook (hoewel indirect) de spreker genoemd kunnen worden. In de verzen 4-7 wordt gesproken óver de koning van Babel, in de derde persoon enkelvoud. Israël zelf is hier het onderwerp van de tekst; het volk is tevens de geadresseerde. Vanaf vers 8 verschuift dit naar het direct aanspreken van de koning van Babel, in de tweede persoon enkelvoud. In dit narratief is dus veelal sprake van indirecte sprekers, waarin het volk Israël zelf het grootste aandeel heeft.

6.3 Overzicht van het plot en de structuur

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van het plot en de structuur van Jes. 14:1-7. Structurerende kenmerken worden belicht, waaronder het gebruik van כי en het gebruik van ביום. Watts geeft een chiastische structuur van hoofdstuk 13 en 14 van het boek Jesaja, die wordt weergegeven op de volgende pagina.

[186] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 271.

A Een oproep tot bewapening (13:2-3)
B Het geluid van de komende strijd die heel het land zal vernietigen (13:4-5)
C De angst voor de Dag van de Heere (13:6-8)
D De gebeurtenissen op de Dag van de Heere (13:9-16)
E God die de Meden opzet tegen Babel, om het te vernietigen (13:17-22)
F God zal mededogen hebben met Jakob (14:1-2)
G Jij (m sg) zult de koning van Babel honen (14:3-4a)
Sleutelverzen God heeft de scepter van de heersers gebroken (14:4b-7)
G' Jij (m sg) zult de gevallen tiran honen (14:8-20a)
F' Vloek over de familie van de tiran (14:20b-21)
E' God zal Babel vernietigen (14:22-23)
D' Gods plan om Assyrië Zelf te vernietigen (14:24-25)
C' Gods plan voor heel de wereld (14:26-27)
B' God zal de Filistijnen vernietigen (14:28-31)
A' Jeruzalems vestiging door God (14:32).

Watts' chiastische structuur van Jes. 13-14[187]

Zoals eerder is aangegeven en zoals ook uit bovenstaande structuur van Watts blijkt, staan de verzen 14:1-7 midden tussen twee gedeelten waarin (de koning van) Babel een grote plaats inneemt. In Jesaja 13 is gesproken over de ondergang van Babel. Niemand zal er ooit meer verblijven (vs. 20). Vers 22 verklaart dat de verwoesting van Babel nabij is. Alle voorgaande beschreven gebeurtenissen, die de ondergang van Babel aanduiden, zullen 'niet worden uitgesteld' (vs. 22).[188] Hoofdstuk 13 biedt ten dele een oplossing voor het probleem dat hier aan de orde is. Dit probleem is namelijk de dreiging van Babel voor de Israëlieten, die tot een climax gekomen is nadat de Babyloniërs Israël in ballingschap voerden en het volk onderdrukten.[189] De oplossing die in hoofdstuk 13 geboden wordt, is dat er voorzegd wordt dat God Babel ten onder zal doen laten gaan. In hoofdstuk 14 volgt vervolgens een belofte met betrekking tot de bevrijding van de Israëlieten.

Vers 1 van hoofdstuk 14 begint met כי. Ik heb dit woord causaal vertaald, met 'want'. Dit betekent dat het herstel van Israël het gevolg is van de val van Babel. De val van Babel heeft dus een doel, namelijk de redding van de Israëlieten.[190] Het voegwoord כי wordt hier gebruikt om daar de aandacht op te vestigen. Daarnaast wil het voegwoord aangeven dat deze twee narratologische delen enerzijds verbonden zijn met elkaar, want er is hier sprake van oorzaak-gevolg.

[187] Watts, *Isaiah 1-33*, 185.
[188] Watts, *Isaiah 1-33*, 202.
[189] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 281-82.
[190] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 293.

Anderzijds zijn de delen ook gescheiden, omdat het onderwerp van het narratief in hoofdstuk 13 Babel was, en in hoofdstuk 14:1-7 is dat Israël. God belooft dat Hij Zich over het volk Israël zal ontfermen, het opnieuw zal verkiezen (zoals Hij dat eens aan Abraham beloofde[191]) en het neer zal zetten op zijn eigen grond (נוח). Hij zal het volk bevrijden uit de verdrukking in Babel en het rijk van Israël herstellen. In dat herstelde rijk zullen ook vreemdelingen een plaats krijgen (vs. 1).[192] Zij, en alle volken, zullen het volk Israël dienen en respecteren (vs. 2).[193] De rollen worden als het ware omgekeerd: "Zo zullen zij gevangen houden wie hen gevangen hielden en heersen over hun onderdrukkers" (vs. 2). Er zal sprake zijn van onderwerping aan Israël. De andere volken mogen delen in het heil en de vrede van Israël, maar tegelijk zal Israël ook heersen over de andere naties.[194] Opvallend is dat uit deze verzen blijkt dat het God is Die voor de bevrijding van de Israëlieten zal zorgen. De Israëlieten moeten daarom niet het voorbeeld van Babel volgen en een gewelddadige opstand beginnen, maar ze moeten op God wachten.[195]

In vers 3 klinken de woorden: 'op de dag' (ביום). Dit wordt in het boek Jesaja verschillende malen gebruikt om een tekst op een bepaalde manier in te delen. Het woord wordt hier gebruikt om aan te geven dat er een nieuw gedeelte begint.[196] Vers 1 en 2 kunnen worden gezien als een zogenaamd 'redactioneel commentaar', dat als functie heeft de gebeurtenissen te bezien in het perspectief vanuit de toekomst.[197] Vers 3 begint vervolgens het spotlied in te leiden. Met de woorden 'op de dag' (ביום) wil de verteller tevens aangeven dat de woorden uit vers 1 en 2 werkelijk vervuld zullen worden.[198] Vers 3-23 bevat het spotlied op de koning van Babel. Feitelijk wordt er bezongen wat er zal gebeuren met de koning van Babel wanneer God hem overwint. De oplossing waarover eerder gesproken is, wordt in deze verzen (vs. 3-23) verder uitgewerkt, waarbij in de verzen 4b-7 God centraal staat als de reddende macht. Hij is het Die de onderdrukking van Israël wegneemt en de macht van de onderdrukkers breekt.[199]

In de chiastische structuur van Watts (zie boven) is te zien dat de verzen 4b-7 in hoofdstuk 14 centraal staan. De verzen 3-7 bevatten, naast een korte inleiding op

[191] Watts, *Isaiah 1-33*, 203.
[192] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 293.
[193] Watts, *Isaiah 1-33*, 203.
[194] Paul, Van den Brink en Bette, *Hooglied-Jesaja*, 293.
[195] Watts, *Isaiah 1-33*, 203.
[196] Olley, "*Hear the Word*," 33.
[197] Blenkinsopp, *Isaiah 1-39*, 281.
[198] Watts, *Isaiah 1-33*, 203.
[199] Watts, *Isaiah 1-33*, 204.

het spotlied (vs. 3-4a), een beschrijving van de manier waarop God Israël bevrijdt van zijn vijanden en wat daar het gevolg van is voor de Israëlieten. Geschilderd wordt de tijd die komen gaat voor Israël.[200] Het is niet de val van de koning van Babel zelf, maar de val van de tirannie en de onderdrukking die hij teweegbracht dat hier bezongen wordt.[201] In vers 7 komt deze verlossing tot een climax. Vanwege het ingrijpen van God komt heel de aarde tot rust en stilte. Vervolgens breekt men uit in gejuich van vreugde en aanbidding voor God.[202] Dat is uiteindelijk waar het werk van God op uitloopt: Zijn aanbidding en verheerlijking. Op dit vers zal uitgebreider ingegaan worden in de volgende paragraaf.

6.4 Tegengestelde beeldspraak van rust en stilte in Jesaja 14

In Jes. 14:7a wordt gesproken over rust en stilte. De schrijver heeft hier in de voorgaande verzen al op gezinspeeld; ook in vers 1 en 3 wordt de wortel נוח gebruikt, de wortel die in vers 7 vertaald is met 'rust'. In vers 1 wordt de wortel gebruikt in de context van God Die het volk zijn eigen land zal geven. Het volk zal zich kunnen vestigen op zijn eigen grond en zal rust kunnen vinden, omdat het nu een vaste plek heeft om te leven. In vers 3 wordt beschreven dat God het volk rust (נוח) zal geven van zijn lijden, onrust en harde slavenarbeid. Ook dit heeft te maken met de ballingschap waarin het volk gevoerd was. Dit keer wordt de wortel נוח niet gebruikt als het gaat om reizen of zich vestigen, maar het gaat hier om psychische en fysieke rust. Rust in de zin van: geen zorgen en verdriet meer, maar een vredig bestaan, zonder gedwongen te worden tot hard werken, zonder te leven in onderdrukking. Dit doet denken aan de slavernij in Egypte, een thema dat meerdere keren terugkomt in de Jesaja (cf. Jes. 40).[203] Het volk wordt hier eindelijk van bevrijd, het heeft eindelijk rust.

Vervolgens gebruikt de schrijver in vers 7 voor de laatste keer de wortel נוח. Opvallend is het contrast dat de woorden voor en na dit vers bevatten. In hoofdstuk 13 is sprake van chaos en 'lawaai' vanwege de onderdrukking van Babel die beschreven wordt. De onrust is als het ware te voelen wanneer je dit hoofdstuk leest. In hoofdstuk 14 wordt gesproken over de verlossing van deze onrust, van deze onderdrukking. Sterker nog, de rollen worden omgedraaid. "Zo zullen zij gevangen houden wie hen gevangen hielden en heersen over hun onderdrukkers" (vs. 2). In vers 7 klinkt het uiteindelijke gevolg van deze verlossing: "Heel de aarde rust, zij is stil". De onrust is verdwenen. De onderdrukking van Israël is opgehouden. Het recht zegeviert. Als reactie hierop

[200] Watts, *Isaiah 1-33*, 203.
[201] Watts, *Isaiah 1-33*, 204.
[202] Brown, Driver en Briggs, *Hebrew and English*, 943.
[203] Watts, *Isaiah 1-33*, 203.

breekt men uit in gejuich. Geen stilte meer, geen rust meer. Toch is dit lawaai anders dan het lawaai uit hoofdstuk 13. Het is gejuich van vreugde, van opluchting. De vijand is overwonnen. Wat een blijdschap!

In bovenstaand gegeven is veel te herkennen uit de analyse die gedaan is bij Jesaja 30:1-17. In beide gedeelten maakt de verteller gebruik van beeldspraak met betrekking tot beweging en geluid. In Jesaja 30 was dat het gebruik van Rahab, de scheurende muur en de stukbrekende pottenbakkerskruik. In Jesaja 14 is eveneens sprake van chaos. Tegenover dit alles staat in beide gedeelten de rust en de stilte die van God komt. Er klinkt in beide gedeelten een belofte van rust, van stilte, van vrede, van verlossing. Van verlossing, omdat in Jesaja 14 de tegengestelde beeldspraak een symbolische functie heeft in relatie tot de context van oorlog en strijd. De chaos die uitgedrukt wordt in o.a. Jesaja 13, is er vanwege de onderdrukking die er is onder de Babyloniërs. Bepaald geen vredige situatie. Hetzelfde geldt voor Jesaja 30, waar eveneens een situatie van oorlog en geweld op de achtergrond staat vanwege de opstand tegen Assyrië. In beide gevallen staan de rust en de stilte hier tegenover. Dat is het redmiddel, dat is de uitkomst.

6.5 Rust en stilte in het narratief van Jesaja 14:7

In deze paragraaf volgt een interpretatie van de narratieve analyse, zoals deze in de bovenstaande paragrafen is weergegeven. Eveneens wordt een verbinding gelegd met de semantische analyse uit hoofdstuk 4, en er wordt een vergelijking gemaakt met de narratieve analyse van Jes. 30 uit hoofdstuk 5.

Het is aannemelijk wat Botterweck, Ringgren en Faby bij dit specifieke vers schrijven, namelijk dat, als het om de wortel שׁקט gaat, het woord gebruikt wordt nadat de oorlogsgebeurtenissen verleden tijd zijn. De stilte is te danken aan het feit dat God het volk uit de slavernij geholpen heeft.[204] שׁקט betekent dus de na bevrijding van de onderdrukking aanwezige rust voor het volk. Vrede, die men jarenlang niet gekend heeft. In Jes. 14:7 houdt dit de bevrijding van de onderdrukking van Babel in. Botterweck, Ringgren en Faby vermelden er expliciet bij dat het *God* is Die deze bevrijding en rust geeft. De stilte en de rust zijn van God afkomstig; Hij is de enige Die dit kan geven. In de woorden ‘rust’ en ‘stilte’ is dus ook iets te proeven van dankbaarheid naar God toe. Deze betekenis van de concepten ‘rust’ en ‘stilte’ stemt overeen met de betekenis die deze begrippen in Jes. 30 kennen. Ook daar is het God Die de oorzaak is van de rust en de stilte. Hij is het Die het volk redt en verlost.

[204] Botterweck, Ringgren en Faby, *Theologisches Wörterbuch*, 8:450-51.

De wortel נוח heeft in dit verhaal tevens de betekenis van rust en bevrijding van vijanden. Het is een weldaad van God, zoals dat elders in de Bijbel ook naar voren komt. Men heeft zowel fysieke als psychische rust gevonden. Na de chaos, na de onderdrukking, is er nu rust, stilte en vrede voor het volk. Het volk heeft eindelijk rust van de harde slavenarbeid.[205] Tot slot heeft de wortel נוח ook de betekenis van 'neerzetten' (vs. 1), reeds benoemd in paragraaf 6.4. God heeft het volk een plek gegeven om zich te vestigen en in vrede te leven.[206]

[205] Watts, *Isaiah 1-33*, 203.
[206] Watts, *Isaiah 1-33*, 203.

7. Conclusie

In dit hoofdstuk zullen de analyses van de voorgaande hoofdstukken bij elkaar gebracht worden. Dit resulteert in een goed begrip van de twee wortels שׁקט en נוח en hoe deze functioneren in Jes. 30:15, als ook in de vergelijkbare passage rondom Jes. 14:7. Ook kennen deze verzen met de sleutelwortels een bredere boodschap, namelijk het vertrouwen op God in tijden van chaos, onrust, oorlog, etc. Deze boodschap kan een bevorderlijke functie hebben binnen de geestelijke verzorging, zoals beargumenteerd zal worden. Naast het feit dat dit onderzoek bij kan dragen aan de geestelijke zorg, heeft het tevens een bevorderlijke functie als het gaat om het begrijpen van het concept van 'rust' en 'stilte' binnen profetische teksten.

7.1 De betekenis van de wortels שׁקט en נוח in Jesaja 30:15 en Jesaja 14:7

De hoofdvraag die centraal staat in deze scriptie, luidt: "Wat is de betekenis van het concept stilte in Jes. 30:15, met name als het gaat om vertrouwen op God?" Jes. 30:15, de hoofdtekst van dit onderzoek, is het vers waarin de woorden rust (נוח) en stilte (שׁקט) genoemd worden. Deze woorden staan in één zin genoemd met de begrippen *terugkeer* en *vertrouwen*. Mijns inziens hangen deze woorden qua betekenis nauw met elkaar samen. De rust en de stilte die hier bedoeld worden, houden in dat het volk Israël tot God terugkeert en op Hem vertrouwt. De woorden hebben een zekere mate van passiviteit in zich; God wil dat het volk zijn eigen plan laat varen en Hem het probleem op laat lossen. Het gevolg daarvan zou moeten zijn dat het volk zijn ontzag voor God toont. Wanneer het volk Israël op deze manier handelt, zal God het verlossen van zijn vijanden en van zijn problemen. De chaos en de dreiging, beiden tegenstellingen van rust en stilte, zullen voorbij zijn; er zal vrede heersen.

Jes. 14:7 is geanalyseerd om de uitkomst van de analyse van Jes. 30:15 te ondersteunen. Het feit dat 'men uitbreekt in gejuich' (vers 7) is hier een gevolg van de rust (נוח) en de stilte (שׁקט) die volgen op Gods verlossing van de onderdrukking door de vijandelijke volken. Het volk is verlost van zijn vijanden. Dit is voor de Israëlieten een reden om te juichen. Het is ook de reden dat er rust en stilte heerst. Er is geen sprake meer van onderdrukking, vervolging, lijden of oorlog. Er is rust en stilte. Er is vrede. Dit is hier duidelijk een gave van God. Het is voor het volk een reden om zijn vertrouwen (opnieuw) op God te stellen. Telkens weer blijkt dit erg lastig te zijn, omdat het volk zo graag zijn problemen zelf oplost. Toch blijkt alleen het vertrouwen op God hen redding en uitkomst te bieden.

7.2 De betekenis voor de geestelijke verzorging

Naast de hoofdvraag luidt de andere vraag die opkwam n.a.v. de narratieve methode als volgt: "Op welke manier bieden 'stilte' en 'rust' een oplossing in het verhaal rondom Jes. 30:15?" De rust en de stilte zijn een opdracht van God aan het volk. Niet zozeer om geen geluid te maken en in die zin stil te zijn, maar om eens niet zelf na te denken en in plaats daarvan God het probleem op te laten lossen. In al zijn drukte, angst en reddeloosheid vergeet het volk dat het een God heeft Die alle macht heeft en Die er voor het volk wil zijn. God wil dat het volk rustig en stil is, terugkeert naar Hem en geheel op Hem vertrouwt. Dan zou het allemaal goedkomen, zoals het in de Bijbel al vaker is gebleken dat God voor Zijn volk zorgt en het redt van de vijanden (cf. Joz. 11; 2 Kron. 30, etc.).

In de psychologische literatuur is ontzettend veel geschreven over het begrip 'stilte' binnen de geestelijke zorg. Ook hier wordt erkend dat stilte meer is dan slechts 'het ontbreken van geluid'.[207] Natuurlijk, geluid kan enorm afleiden. In onze postmoderne digitale samenleving, bijvoorbeeld, kan het ontbreken van geluid zorgen voor een zekere opluchting, een moment waarop men weer tot zichzelf komt.[208] Het 'tot zichzelf komen' is een aspect dat van belang is voor dit onderzoek; stilte betekent vaak dat men zich afsluit voor de prikkels van buitenaf, zich in zichzelf keert en op die manier reflecteert op zichzelf of de omstandigheden waar hij/zij in verkeert. Veel mensen zien deze vorm van stilte als bedreigend, zo bleek uit onderzoek.[209] En klaarblijkelijk vond ook het volk Israël het bedreigend om zich in zichzelf en tot zijn God te keren. In plaats daarvan zocht het in alle chaos zijn heil bij de naburige landen; eerst Assyrië en later Egypte.

Binnen de geestelijke verzorging is het begrip 'coping' een bekend begrip. Het houdt in dat mensen leren omgaan met de situatie waar ze mee te maken hebben. Men leert betekenis aan de situatie te geven.[210] In het menselijk leven kan er immers van alles op iemand afkomen. Mensen kennen vreugde, maar ook verdriet. De oorzaken van dit verdriet kunnen door mensen als 'vijanden' gezien worden. Ik doel hier bijvoorbeeld op lichamelijke en/of psychische ziekte, verlies

[207] Karen Carroll, "Insights of Silence," *Nursing Science Quarterly* 33 (2020): 222, geraadpleegd op 21 oktober, 2021.
[208] Carroll, "Insights," 222.
[209] Eric Pfeifer en Marc Wittmann, "Waiting, Thinking, and Feeling: Variations in the Perception of Time During Silence," in *Frontiers in Psychology* 11 (2020): 2, geraadpleegd op 21 oktober, 2021.
[210] Laurie A. Burke en Robert A. Neimeyer, "Meaning Making," in *Oxford Textbook of Spirituality in Healthcare*, red. Mark Cobb, Christina M. Puchalski en Bruce Rumbold (Oxford: Oxford University Press, 2012), 127.

van materiële zaken of het verlies van geliefden. Ik noem dit vijanden, omdat ze voor mensen als een bedreiging kunnen voelen, zoals ook het volk Israël zich bedreigd voelde door zijn vijanden. Wanneer mensen in een dergelijke situatie van ziekte of verlies niet leren 'copen', kan dat leiden tot bijv. een depressie. Wanneer het lijden echter begrepen kan worden in een bredere context, kan dat leiden tot een meer positieve mentale houding, wat een goede gezondheid bevordert.[211] Dat mensen leren omgaan met dergelijke situaties, betekent overigens *niet* dat zij niet verdrietig hoeven of kunnen zijn. Het verdriet mag een plaats hebben, maar de persoon in kwestie heeft het onder controle en kan er op zo'n manier betekenis aan geven, dat het lijden dragelijk en geaccepteerd wordt.[212]

In het proces van 'coping' speelt religie en/of spiritualiteit een bewezen positieve rol.[213] Dit zijn beide brede begrippen die geen eenduidige betekenis kennen. Swinton definieert religie als 'een formeel systeem van geloven, voor waar gehouden door groepen mensen die dezelfde perspectieven op de natuur van de wereld delen'.[214] Vanuit deze gedeelde praktijken, geloven en rituelen zien en interpreteren de mensen de wereld om zich heen en geven ze betekenis aan de gebeurtenissen in die wereld.[215] Spiritualiteit wordt gezien als een subjectieve ervaring die zowel binnen als buiten de traditionele religieuze systemen bestaat. Spiritualiteit kan dus gelijk staan aan religie, maar het hoeft niet. Spiritualiteit heeft te maken met de manier waarop mensen hun leven betekenis en waarde geven.[216]

Zoals gezegd hebben zowel religie als spiritualiteit een bewezen positieve werking op gezondheid en welzijn. Religie en/of spiritualiteit geeft namelijk vorm aan de manier waarop lijden wordt ontvangen en hoe daarop gereageerd wordt.[217] Beiden geven mensen de mogelijkheid betekenis en doel te geven aan hun lijden.[218] De overgave aan de God waar mensen in geloven speelt hierin een

[211] Alister E. McGrath, "Christianity," in *Oxford Textbook of Spirituality in Healthcare*, red. Mark Cobb, Christina M. Puchalski en Bruce Rumbold (Oxford: Oxford University Press, 2012), 27.
[212] Laurie Lyckholm, "Coping with Grief," *The Lancet* 317 (1981): 1036, geraadpleegd op 21 oktober, 2021.
[213] John Swinton, "Healthcare Spirituality: a Question of Knowledge," in *Oxford Textbook of Spirituality in Healthcare*, red. Mark Cobb, Christina M. Puchalski en Bruce Rumbold (Oxford: Oxford University Press, 2012), 100.
[214] Swinton, "Healthcare Spirituality," 101.
[215] Swinton, "Healthcare Spirituality," 101.
[216] Swinton, "Healthcare Spirituality," 102.
[217] Swinton, "Healthcare Spirituality," 101.
[218] Swinton, "Healthcare Spirituality," 103.

belangrijke rol. Het feit dat mensen geloven dat deze God bestaat, geeft hen een zeker vertrouwen, een zekere rust.[219] Swinton geeft een voorbeeld bij dit gegeven. Een christelijke predikant wilde zijn hoorders een troostende boodschap meegeven, en zei daarom dat God niet de oorzaak is van het lijden van ons mensen, in die zin dat het geen oordeel of straf is. Na afloop van de dienst kwamen er twee vrouwen naar de predikant toe. Het waren twee zussen, van wie er één kanker had. De boodschap van de predikant was voor hen allebei verre van hoopgevend geweest, omdat het voor hen juist heel belangrijk was dat God wél de oorzaak van het lijden is. Wanneer God namelijk de oorzaak is, zou er ook een doel en een betekenis aan het lijden verbonden zijn. En wanneer er doel en betekenis is, is er hoop.[220] Het punt hierbij is dat we ons lijden niet ervaren in een soort vacuüm. Onze gedachten, gevoelens en handelen worden gevormd door wat we geloven over de wereld en (eventueel) over God.[221]

Op dit punt, over het vertrouwen in God en de rust die men daarin kan vinden, wil ik de verbinding met de analyse van de wortels שׁקט en נוח in Jes. 30:15 leggen. God verlangde van het volk dat het ‘rustig’ en ‘stil’ zou zijn. Wanneer het dat zou zijn, en zich volledig overgaf aan Hem, zou het probleem opgelost worden. De andere optie die het volk had, was zijn heil te zoeken bij Egypte. Jesaja voorzegde echter dat dit uit zou lopen op schaamte en schande (vs. 3). Het volk moest zijn rustpunt ergens anders zoeken, namelijk bij God! Wanneer het dat zou doen, zou het de controle over de situatie terugkrijgen. Of, beter gezegd: God zou de controle terugkrijgen. Het volk Israël hoefde hier slechts in mee te gaan en het te ontvangen.

In Jesaja 30 werd beloofd dat de Israëlieten daadwerkelijk bevrijd zouden worden van hun vijanden. Wij kunnen hier vandaag de les uit trekken dat, ook al worden problemen niet altijd opgelost op de manier zoals wij dat graag zouden willen, het belangrijk is dat we in noodsituaties een rustpunt hebben waar we naar terug kunnen keren en waardoor bepaalde situaties in een ander licht worden gezet. In de geestelijke verzorging is het belangrijk samen met mensen te zoeken naar hun rustpunt, naar de bron waar zij hun vertrouwen uit putten. Wanneer deze bron gevonden is en de persoon zich hieraan over kan geven, is er sprake van ‘coping’. De persoon heeft dan vrede met de situatie waar hij/zij in verkeert. Men kan in dit geval ook spreken van ‘healing’: een persoon ontdekt een nieuwe betekenis en een

[219] Swinton, “Healthcare Spirituality,” 102.
[220] Swinton, “Healthcare Spirituality,” 101.
[221] Swinton, “Healthcare Spirituality,” 101.

nieuw doel van zijn/haar leven, waarin het lijden een plek krijgt.[222] Opnieuw betekent dit niet dat het probleem en daarmee het lijden volledig weg is. Het wordt echter vanuit een ander perspectief gezien, waardoor het betekenis krijgt en niet in de eerste plaats als negatief lijden wordt aangemerkt.

[222] Lodovico Balducci, en H. Lee Modditt, "Cure and Healing," in *Oxford Textbook of Spirituality in Healthcare*, red. Mark Cobb, Christina M. Puchalski en Bruce Rumbold (Oxford: Oxford University Press, 2012), 153.

Bibliografie

Allen, Leslie C. *Ezekiel 1-19*. Word Biblical Commentary 28. Nashville: Thomas Nelson, 1994.

Balducci, Lodovico, en H. Lee Modditt. “Cure and Healing.” In *Oxford Textbook of Spirituality in Healthcare*, onder red. van Mark Cobb, Christina M. Puchalski, en Bruce Rumbold, 151-56. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Baltzer, Klaus, en Frank Lothar Hossfeld. *Psalms 2*. Hermeneia Commentary. Philadelphia: Fortress Press, 2005.

Berges, Ulrich. “Jesaja.” In *De Bijbel Literair*, onder red. van J. Fokkelman, en W. Weren, 203-21. Zoetermeer: Uitgerij Meinema, 2003.

Blenkinsopp, Joseph. *Isaiah 1-39*. The Anchor Bible 19. New York: Doubleday, 2000.

Botterweck, G. Johannes, Helmer Ringgren, en Heinz-Josef Faby. *Theologisches Wörterbuch Zum Alten Testament* 5. Stuttgart: Kohlhammer, 1986.

Botterweck, G. Johannes, Helmer Ringgren, en Heinz-Josef Faby. *Theologisches Wörterbuch Zum Alten Testament* 8. Stuttgart: Kohlhammer, 1995.

Bowman, Richard G. “Narrative Criticism.” In *Judges and Method. New Approaches in Biblical Studies*, onder red. van Richard G. Bowman, 19-45. Minneapolis: Fortress Press, 2007.

Brown, Francis, S.R. Driver, en Charles A. Briggs. *Hebrew and English Lexicon.* Texas: Snowball Publishing, 2010.

Budd, Philip J. *Numbers*. Word Biblical Commentary 5. Nashville: Thomas Nelson, 1984.

Burke, Laurie A., en Robert A. Niemeyer. “Meaning Making.” In *Oxford Textbook of Spirituality in Healthcare*, onder red. van Mark Cobb, Christina M. Puchalski, en Bruce Rumbold, 127-34. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Bush, Frederic W. *Ruth, Esther*. Word Biblical Commentary 9. Nashville: Thomas Nelson, 1996.

Butler, Trent C. *Joshua*. Word Biblical Commentary 7. Nashville: Thomas Nelson, 1983.

Carroll, Karen. "Insights of Silence." *Nursing Science Quarterly* 33 (2020): 222-24. Geraadpleegd op 21 oktober, 2021.

Centrum voor Bijbelonderzoek. "2 Samuël." Geraadpleegd op 19 juni, 2021. https://online.studiebijbel.nl/a/#bWFpbi8xMDAwMDAxLzEwLzEwMTcxNjQvMS8xLzI3NC83L2ZhbHNlL2ZhbHNlL2NvbW1lbnRhcnkvU0JDT1Q.

Centrum voor Bijbelonderzoek. "Jeremia." Geraadpleegd op 19 juni, 2021. https://online.studiebijbel.nl/a/#bWFpbi8xMDAwMDAxLzI0LzEwMzAyMTAvMy8xLzc5MC80NS9mYWxzZS9mYWxzZS9jb21tZW50YXJ5L1NCQ09U.

Centrum voor Bijbelonderzoek. "Psalmen." Geraadpleegd op 19 juni, 2021. https://online.studiebijbel.nl/a/#bWFpbi8xMDAwMDAxLzE5LzEwMjczNzYvOS8xLzU1NC83Ni9mYWxzZS9mYWxzZS9jb21tZW50YXJ5L1NCQ09U.

Christensen, Duane L. *Deuteronomy 1-11*. Word Biblical Commentary 6a. Nashville: Thomas Nelson, 1991.

Clines, David J.A. *Job 1-20*. Word Biblical Commentary 17. Nashville: Thomas Nelson, 1989.

Collins, John J. *Introduction to the Hebrew Bible, Prophecy*. Minneapolis: Fortress Press, 2018. RUQuest.

Dillard, Raymond B. *2 Chronicles*. Word Biblical Commentary 15. Nashville: Thomas Nelson, 1988.

Durham, John I. *Exodus*. Word Biblical Commentary 3. Nashville: Thomas Nelson, 1987.

Evans, Mary J. *1 and 2 Samuel*. New International Bible Commentary 6. Peabody Mass.: Hendrickson Publishers, 2000.

Fischer, Georg. *Genesis 1-11*. Herders Theologischer Kommentar Zum Alten Testament 1. Freiburg: Herder, 2018.

Fohrer, Georg. "Jesaja 1 Als Zusammenfassung Der Verkundiging Jesajas." *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 74 (1962): 251-68. Geraadpleegd op 29 september, 2021.

Genootschap Onze Taal. "Overgankelijk en Onovergankelijk." Geraadpleegd op 20 september, 2021. https://onzetaal.nl/taaladvies/overgankelijk-en-onovergankelijk.

Gray, John. "The Kingship of God in the Prophets and Psalms." *Vetus Testamentum* 11 (1961): 1-29. Geraadpleegd op 6 oktober, 2021.

Groβ, Walter. *Richter*. Herders Theologischer Kommentar Zum Alten Testament 11. Freiburg: Herder, 2009.

Gunn, David M. "Narrative Criticism." In *To Each Its Own Meaning*, onder red. van Steven L. McKenzie, en Stephen R. Haynes, 201-29. Louisville: Westminster John Knox Press, 1999.

Hayes, John H. *An Introduction to Old Testament Study*. Nashville: Abingdon, 1979. RUQuest.

Hobbs, T.R. *2 Kings*. Word Biblical Commentary 13. Nashville: Thomas Nelson, 1986.

Hossfeld, Frank Lothar, en Erich Zenger. *Psalmen 51-100*. Herders Theologischer Kommentar Zum Alten Testament 20. Freiburg: Herder, 2000.

Keown, Gerald L., Pamela J. Scalise, en Thomas G. Smothers. *Jeremiah 26-52*. Word Biblical Commentary 27. Nashville: Thomas Nelson, 1995.

Klein, Ralph W., en Paul D. Hanson. *2 Chronicles*. Hermeneia Commentary. Minneapolis: Fortress Press, 2012.

Lyckholm, Laurie. "Coping with Grief." *The Lancet* 317 (1981): 1036. Geraadpleegd op 21 oktober, 2021.

McGrath, Alister E. “Christianity.” In *Oxford Textbook of Spirituality in Healthcare*, onder red. van Mark Cobb, Christina M. Puchalski, en Bruce Rumbold, 25-30. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Olley, John W. “Hear the Word of YHWH.” *Vetus Testamentum* 43 (1993): 19-49. Geraadpleegd op 17 september, 2021.

Oswalt, John N. *The Holy One of Israel: Studies in the Book of Isaiah*. Cambridge: James Clarke, 2014. RUQuest.

Otto, Eckart. *Deuteronomium 1,1-4,43*. Herders Theologischer Kommentar Zum Alten Testament 7. Freiburg: Herder, 2012.

Paul, M.J., G. van den Brink, en J.C. Bette. *Hooglied-Jesaja*. Studiebijbel Oude Testament 9. Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek, 2012.

Pfeifer, Eric, en Marc Wittmann. “Waiting, Thinking, and Feeling: Variations in the Perception of Time During Silence.” *Frontiers in Psychology* 11 (2020): 1-11. Geraadpleegd op 21 oktober, 2021.

Roberts, J.J.M. *First Isaiah*. Hermeneia Commentary. Minneapolis: Fortress Press, 2015. RUQuest.

Smith, Ralph L. *Micah-Maleachi*. Word Biblical Commentary 32. Nashville: Thomas Nelson, 1984.

Stg. InterKerk. “Interpretatie van de Bijbel in de Kerk.” Geraadpleegd op 2 juni, 2021. https://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=2510&id=5288.

Swinton, John. “Healthcare Spirituality: A Question of Knowledge.” In *Oxford Textbook of Spirituality in Healthcare*, onder red. van Mark Cobb, Christina M. Puchalski, en Bruce Rumbold, 99-105. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Tate, Marvin E. *Psalms 51-100*. Word Biblical Commentary 20. Nashville: Thomas Nelson, 1991.

Vriezen, Th.C., en A.S. van der Woude. *Oudisraëltische en Vroegjoodse Literatuur*. Kampen: Kok, 2000.

Watts, John D.W. *Isaiah 1-33*. Word Biblical Commentary 24. Waco: Word Books, 1985.

Watts, John D.W. *Isaiah 34-66*. Word Biblical Commentary 25. Waco: Word Books, 1987.

Wenham, Gordon J. *Genesis 1-15*. Word Biblical Commentary 1. Nashville: Thomas Nelson, 1987.

Williamson, H.G.M. *Ezra, Nehemiah*. Word Biblical Commentary 16. Nashville: Thomas Nelson, 1985.

Wolde, Ellen van. "A Tekst-Semantic Study of the Hebrew Bible, Illustrated with Noah en Job." *Journal of Biblical Literature* 113 (1994): 19-35. Geraadpleegd op 17 juni, 2021.

Wolde, Ellen van. *Reframing Biblical Studies.* Winona Lake: Eisenbrauns, 2009. RUQuest.

Wolde, Ellen van. *Words Become Worlds*. Leiden: Brill, 1994.

Bijlage A: Jesaja 30:1-17

Hebreeuwse tekst (BHS)

1 הוי בנים סוררים נאם יהוה לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי למען ספות חטאת על חטאת:

2 ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים:

3 והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה:

4 כי היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו:

5 כל הבאיש על עם לא יועילו למו לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה: ס

6 משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ישאו על כתף עירים חילהם ועל דבשת גמלים אוצרתם על עם לא יועילו:

7 ומצים הבל וריק יעזרו לכן קראתי לזאת רהב הם שבת:

8 עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם:

9 כי עם מרי הוא בנים כחשים בנים לא אבו שמוע תורת יהוה:

10 אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות חזו מהתלות:

11 סורו מני דרך הטו מני ארח השביתו מפנינו את קדוש ישראל: ס

12 לכן כה אמר קדוש ישראל יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו:

13 לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה:

14 ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד ולחשף מים מגבא: פ

15 כי כה אמר אדני יהוה קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם:

16 ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון ועל קל נרכב על כן יקלו רדפיכם:

17 אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה:

Eigen vertaling

1 O, wee de opstandige kinderen, spreekt de Heere, om een plan te maken, maar niet vanuit Mij; om een plengoffer uit te gieten, maar niet (vanuit) Mijn Geest; opdat men zonde op zonde toevoegt.[223]
2 Zij gaan om af te dalen naar Egypte, maar naar Mijn mond vragen zij niet. Zij schuilen bij de sterkte van farao en zij zoeken de toevlucht in de schaduw van Egypte.
3 Maar de sterkte van farao zal voor u tot schaamte zijn, en het zoeken van de toevlucht in de schaduw van Egypte tot smaad.
4 Wanneer zijn vorsten in Zoan zijn geweest, en zijn gezanten Chanes bereikt hebben,
5 allen zullen beschaamd zijn vanwege een volk dat hen niet tot nut is, voor hen niet tot hulp en niet tot nut is, maar tot schande en ook tot smaad.
6 De Godsspraak over de dieren van het Zuiden, door een land van nood en benauwenis, waar leeuwin en leeuw, adder en vliegende draak/vuurspuwende slang wonen, dragen zij op de ruggen van ezels hun vermogen, en op de bulten van kamelen hun schatten, naar een volk dat hen niet tot nut is.
7 En Egypte zal zinloos en tevergeefs helpen. Daarom roep ik over dit: Rahab, zij blijft stilzitten.
8 Nu, kom, schrijf het met hen op een tafel, en schrijf het op een rol, opdat het zal zijn tot de laatste dag, voor altijd, tot in eeuwigheid.
9 Want het is een opstandig volk, het zijn leugenachtige kinderen, kinderen die niet bereid zijn te luisteren naar de wet van de Heere,
10 die zeggen tegen de zieners: jullie mogen niet zien. En tegen de schouwers: jullie mogen de juiste dingen niet voor ons schouwen. Spreek tot ons vleierijen.
11 Wijk af van de weg, keer af van het pad, houd de Heilige van Israël van ons.
12 Daarom, zo zegt de Heilige van Israël, omdat jullie dit woord verwerpen, en jullie vertrouwen op onderdrukking en bedrog, en jullie daarop steunen,
13 daarom zal deze zonde voor jullie zijn als een vallende, uitbreidende scheur in een hoge muur, die plotseling, opeens, tot haar breuk komt.
14 En Hij zal haar breken als het breken van een pottenbakkerskruik. Hij zal hem verbrijzelen en niet sparen, zodat in zijn gruis geen scherf gevonden zal worden om vuur uit de haard te halen noch water uit de poel te scheppen.
15 Want zo zegt de Heere Heere, de Heilige van Israël: door terugkeer en rust zullen jullie verlost worden, in stilte en in vertrouwen zal jullie kracht zijn. Maar jullie wilden niet.

[223] Wat betreft ולנסך מסכה bestaat er twijfel over de precieze vertaling. Volgens Roberts kan dit het beste vertaald worden met: een plengoffer uitgieten. Dit betekent volgens hem dat het volk een verbond sloot met Egypte (Roberts, *First Isaiah*, 382.).

16 Jullie zeiden: nee! Te paard zullen wij vluchten. Daarom zullen jullie vluchten. En wij zullen snel rijden. Daarom zullen jullie achtervolgers sneller zijn.
17 Duizend (zullen vluchten) vanwege de dreiging van één. Voor de dreiging van vijf zullen jullie vluchten, tot jullie overgebleven zijn als de (vlaggen)stok op de top van de berg, en als een banier op de heuvel.

Bijlage B: Jesaja 14:1-7

Hebreeuwse tekst (BHS)

1 כי ירחם יהוה את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב:
2 ולקחום עמים והביאום אל מקומם והתנחלום בית ישראל על אדמת יהוה לעבים:
3 והיה ביום הניח יהוה לך מעצבך ומגזך ומן העבדה הקשה אשר עבד בך:
4 ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נגש שבתה מדהבה:
5 שבר יהוה מטה רשעים שבט משלים:
6 מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים מרדף בלי חשך:
7 נחה שקטה כל הארץ פצחו רוה:

Eigen vertaling

1 Want de Heere zal zich ontfermen over Jakob en Hij zal Israël opnieuw verkiezen. Hij zal hen neerzetten op hun eigen grond. De vreemdeling zal zich bij hen aansluiten en zich bij het huis van Jakob voegen.
2 De volken zullen hen nemen en naar hun plaats brengen. Het huis van Israël zal hen in erfelijk bezit nemen als slaven en slavinnen in het land van de Heere. Zo zullen zij gevangen houden wie hen gevangen hielden en heersen over hun onderdrukkers.
3 En het zal gebeuren op de dag waarop de Heere u rust zal geven van uw lijden, uw onrust en de harde slavenarbeid die men u heeft doen verrichten,
4 dat u dit spotlied zult aanheffen op de koning van Babel, en u zult zeggen: Hoe houdt de onderdrukker op; opgehouden is de onderdrukking!
5 De Heere heeft de stok van de goddelozen gebroken, de staf van de heersers,
6 die volken sloeg in verbolgenheid met slagen zonder ophouden, die in toorn over de heidenvolken heerste met een vervolging zonder inhouding.
7 Heel de aarde rust, zij is stil; men breekt uit in gejuich.